

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno. — Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta št. 3.
Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

Vsebina 10. številke:

(September)

Janez Žagar: V spomin Petru Pajku.

† *Peter Pajk*: Pogled v antiko.

Josip Vidmar: Alojzij Gradnik. (Ob njegovi petdesetletnici.)

Anton Ocvirk: O sodobni francoski literaturi, o kulturnem pomenu malega naroda, o Pen-klubu.

John Landquist: Potepuhi.

Klabund: Poslednji cesar.

Poročila.

Razno.

Iz založbe in uredništva.

V SPOMIN PETRU PAJKU

JANEZ ŽAGAR

Po dolgem in težkem trpljenju je umrl 18. avgusta v Ljubljanski bolnici komaj štiriindvajsetletni književnik in akademik Peter Pajk. Naši bralci ga poznajo iz številnih zapiskov in iz drugih prispevkov, ki jih je priobčeval v »Modri ptici« skoraj od početka njenega obstoja. Da bi zdaj analizirali njegovo po revijah in časopisih raztreseno delo, je zaradi prekratkega časa nemogoče, in prav tako tudi ni še prilika, da bi točno opredeljevali njegovo osebno usmerjenost, njegov značaj in orisali tragiko njegovega neizžitega življenja. Te vrstice so napisane iz bežnih vtisov, predvsem v spomin.

Peter Pajk se je rodil 1908 l. v Ljubljani kot vnuk dveh odličnih literarnih osebnosti in sicer Franceta Levca, kritika in večletnega urednika Ljubljanskega zvona, ter pesnice Pavline Pajkove. Sledi tega krvnega sorodstva, ki se ga je sam vedno s ponosom zavedal, so vidne skoro v vsem njegovem udejstvovanju, javnem in nejavnem. Podedoval je izredno prodoren intelekt, občutljivega duha, umerjen okus in pa ponos, ki mu je veleval, da mora ostati zvest vzorom svojih prednikov in se uveljaviti kot nadaljevalec njihovega dela. Kot tak se je po večini odrekal aktualnim, zgolj dnevnim vprašanjem in posvečal svoje sile pred vsem tvorbam duha, ki sicer dejstvuje v času, a vendar preko njega. Zaradi tega je znal dobro razlikovati pomembno od nepomembnega in ta lastnost ga je usposabljala, da je njegovo delo učinkovalo zrelo, kar je pri tako mladih ljudeh, čeprav nadarjenih, velika redkost.

Tragična za njegovo življenje pa je bila prirojena mu telesna šibkost, zlasti, ker je bila tako velika, da ga je stalno ovirala v življenju in pri njegovem delu in se je je moral neprestano zavedati. Čutil je, da je eden izmed redkih, ki jim ni dano, da bi se mogli izživljati redno, kakor se izživljajo drugi, ki mu ni sojeno, da bi iz polnosti lastnega življenja črpal snov za svoje delo, se nato postaral in poslovil. Občutil je, da je prikrajšan za važne stvari, ki bi mu jih moralo nuditi življenje in ta težka zavest mu je bila vir velikih duševnih muk, ki niso na njegovo že itak ne-trdno zdravje mogle učinkovati drugače, kakor razjedajoče. Dasi je skušal to svoje duševno stanje pred okolico prikrivati in o njem direktno skoraj nikdar ni govoril, mu je posredno vendarle često dajal izraza.

»Morda je precej vseeno, kako je z menoj; če sem, ali pa če me ni,« je dejal nekoč pred nekaj meseci. »Čutim, da nisem tisto, kar naj bi bil. Saj ne morem do vseh stvari niti v duhovnem svetu. Moja čuvstvenost deluje drugače, najbrže veliko medleje, kakor deluje pri človeku z veliko fizično vitalno silo. Skrb za ohranitev tega, kar imam, me preveč zapoljuje in se tako pretvarja v strah, ki ne more dati prostora kakemu dru-

gemu čustvu, ki bi mi lahko posredovalo, kako veliko intuitivno spoznanje. Intelekt? Razum? To je v bistvu nekaj drugovrstnega, nekaj kar lahko beleži, ureja in morda celo raziskuje pomembna duševna odkritja, ne more pa jih narediti. Razum lahko nekaj pove o življenju, a ga od njega lahko ločimo, čustvo pa je njegov sestavni del. In meni se večkrat zdi, da bom težko doživel kdaj tiste zadnje stvari, ki mislim, da bi jih moral, ampak bom imel le slutnje o njih. Morda mi še smrt ne bo to, kar je fizično močnemu človeku.»

Ko je govoril o čustvu, je meril poleg drugega zlasti na doživetje v ljubezni. Ta se mu je zdela skrivnost, ki jo more opazovati le iz daljave in ki je ne bo mogel nikdar ovrednotiti. V tej misli, ki ni izključeno, da je bila napačna, pa se je s tem večjo silo oklepal vseh stvari, ki so v neposredni zvezi z ljubeznijo in ki jih je mogel zaznavati na sebi. Naravnost s strastjo se je uglabljal v skrivnosti in smisel človeškega postanka, bivanja in konca. Iz takih in podobnih razlogov se je vdajal zagonetnim prikazom mita in skušal iz svetle in mračne fantazije, ki je mit ustvarila, izluščiti jedro in tako odgonetiti skrivnost življenja in najti njegov etični smisel. Odtod njegova velika ljubezen do vseh velikih literarno ustvarjalnih osebnosti v zgodovini, kakor na primer do Goetheja, v katerem je videl nekakega nadaljevalca antike, katera mu je bila zopet blizu radi mita in njegove simbolike. Pri nas mu je bil taka osebnost Prešeren, ki ga je neprestano gledal z očmi prodiralca v mitologijo. Raziskovanje teh klasičnih pojavov mu zato ni bilo to, kar bi moglo biti znanstveniku, marveč mu je bilo vse več, bilo mu je neke vrste umetniško izživljanje. Njegovo prizadevanje ni veljalo predvsem stvarnemu raziskovanju umotvorov in tvorb tujih ljudi, ampak se je skušal s tem preriti v tiste kotičke svojega bista, o katerih je menil, da so mu drugače nedostopni. In reči moramo, da se je prav pri tem preko intelekta često uveljavila njegova intuitivna sila.

Njegovega dela v teh kratkih vrsticah ne moremo, kot je bilo že rečeno, niti točno pregledati, še manj pa pravilno oceniti. Raztreseno je po revijah in dnevnikih, marsikaj pa je ostalo še nedokončano v rokopisu. V »Modri ptici« je priobčil vrsto člankov: »Selma Lagerlöf«, »Knjiga in čitatelj«, »Misel in čustvo«, »Simbol in alegorija«, »Misli o Goetheju«, nekaj kritik, stalno pa je objavljal »Zapiske«, v katerih je posvečal pozornost zlasti zanimivostim iz tujih literatur. Njegovi prispevki so se zaradi velike prodornosti in vsestranosti čitateljem priljubili in jih bo zaradi tega težko pogrešati. Razen v »Modri ptici« je sodeloval veliko še pri »Ljubljanskem zvonu«. Poleg kritik in drugih člankov je pisal vanj tudi o Prešernu, o katerem je pripravljajl knjižico, ki mu jo je nameravala založiti »Tiskovna zadruha« v zbirki »Slovenske poti«. Pozimi se je bavil z mislijo, da bi ustanovil svojo revijo, v kateri je nameraval zavzeti stališče do vseh važnejših kulturnih pojavov in na široko razpresti v njej svoje misli o umetnosti; ta načrt mu je tik pred uresničenjem padel v vodo. Bil je torej poln načrtov, sredi vsestranskega dela, in če skušamo pregledati to, kar je objavil, se moramo nehote vprašati, če ni bilo vse to šele nekaka priprava za tisto, kar bi moralo še priti — namreč njegova življenjska izpoved. Ako se ozremo po delu drugih pomembnih zgodaj umrlih ljudi, opazimo skoro pri vsakem izmed njih, da je izpovedal skoro vse kar je bilo bistvenega za njegovo osebnost, pa četudi je bila ta izpoved nagla in podana le v glavnih obrisih. Pajkovo delo

pa zapušča vtis, kot da je bilo presekano in da mu ni bil dan čas, da bi bil dokončal na kar se je pripravljaj. Pozoren bralec sicer res zasledi skoro v vsakem njegovem članku in zapisku mesta, ki se dotikajo njegove notranjosti, ali vendar ni dvoma, da jih je mogoče izluščiti šele potem, ko poznamo že njega samega.

In prav zaradi te odsekanosti v njegovem delu in pa ob misli na silno voljo, s katero se mu je posvečal, hoteč s stisnjenimi ustnicami preko vseh ovir, učinkuje njegova smrt kot kruto nasilje telesnosti nad duhovnostjo ter daje vsemu njegovemu življenju in koncu pečat pretresljive tragike.

Ločiti se je moral nepotešen in nepomirjen.

POGLED V ANTIKO

† PETER PAJK

»Antika je dejanski osnovala to, kar na zapadu moremo biti ljudje. Na Grškem se je izobrazbena misel prvič tako uresničila in pojmila, kakor je poslej za vsakogar, ki jo razume, veljavna. Vsak velik vzpon človečnosti se je na zapadu dogodil samo po novem dotiku in obračunu z antiko. Kjer je bila pozabljena, je nastopilo barbarstvo.« Pravilno je s temi stavki ocenil pomen, ki ga zavzema antika v našem življenju in ustvarjanju, Karl Jaspers v svoji aktualni, tehtni in miselno vzpodbudni knjižici »Die geistige Situation der Zeit« (Sammlung Götschen št. 1000). Da je »naša čeprav venomer spremenljiva osnova stari vek«, mu vsakdo rad pritrди, in tudi ako se ne strinja s trditvijo, da je osnova »šele v drugi vrsti in brez avtonomne izobrazbene sile preteklost lastnega naroda«, mora priznati, da smo Evropci »po vsakokratni pripadnosti k neki narodnosti, ki je taka postala s specifično prisvojitvijo starega veka.«

Tudi v razvoju slovenske umetnosti in literature se je zrcalil antični svet, vse naše najpomembnejše kulturno ustvarjanje je bilo v takšnem ali drugačnem kontaktu z antiko. Zlasti Prešerna si takšnega, kakršnega poznamo, brez antike ne bi mogli misliti. Njegova klasičnost sloni deloma na predstavah in doživetjih grške in rimske preteklosti.

Važnejši kot učeni mitološki aparat, ki se ga je pesnik vedno bolj otrsals, važnejši tudi kot tehnični prijemi je dih antike, ki veje iz pesnikovega dela. Iz njega govori zlasti ezoterična stran starega veka, ki jo je tedanja znanost znova odkrivala in jo v romantičnem duhu oživljala, svet misterijev in tragedije, utelešen v mitičnih simbolih. Svojevrstno na naša tla presajene mitične podobe, prepletajo sonetni venec in odpirajo čarobne perspektive. Tudi drugim Prešernovim pesnitvam nosijo ogrodje mitični motivi. — Cankar je bil realen in se ni nikdar učil grščine in latinščine, a se je ponašal: »Homerja, Sofokla, Evripida in Horaca sem poznal iz nemških prevodov in sem moral gimnazijcem, ki so jih poznali iz šole, šele dokazovati njihove lepote.« — Da je tudi Župančiča zamamila antika, pričajo že postavbe stare mitologije,

Kentavri kuštravi, pijani pani, junaki, polbogovi davnih dna, ki se pojavijo med osebami njegove grandiozne »Vizije«.

Že samo po svoji mitologiji je antika nesmrtna. Bila pa je mitologija tudi skupno žarišče vsega grškega življenja in vse njih kulture, vsa antična umetnost je zrasla iz mitosa in ga izoblikovala do občečloveško veljavnih likov.

Morda najgenijalnejši tolmač antične mitologije in antike sploh je veliki Švicar Johann Jakob Bachofen (1815—87), čigar znanstveno delo ve ceniti šele naše stoletje. Bistvo antike je skušal Bachofen dojeti iz grobov, v katerih se mu je razodela najlepša stran starega veka. Simboli in miti, ki jih prikazujejo antični grobovi, so bili izhodišče njegovega študija. Vseskozi je antika simbolična, najdalje in najgloblje v svoji umetnosti.« Miti (bajke), v katere je položilo človeštvo najzgodnejše zgodovinske spomine, fizična spoznanja, izkustva o zemeljskih preobrazbah, mu pozneje prikazujejo religijozne resnice, velike prirodne in npravne zakone, najvišje slutnje. »Mit, ki kot vera ni več veljal, prejme po zvezi z misterijem in grobom najvišji ugled.« Mit daje v vrsti na zunanaj združenih dejanj to, kar je v simbolu enotno strnjeno. Miti in simboli »zbujajo slutnje, so znamenja neizrečnega, neizčrpni, nema govornica, kot taka pokoju groba posebno prikladni, nedostopni zasmehu in dvomu, nezrelim sadovom modrosti. V tem obstoji skrivnostno dostojanstvo simbola, ki posebno povišuje resnobo antičnega grobnega sveta. V tem pretresljiva moč mitičnih prikazov, ki nam velike čine davnine stavijo pred oči v pokojni luči daljnega, otožnega spomina...«

Romantična nota zveni iz Bachofenovih stavkov, toda neka žlahtna, pristna romantika in, kar je važno: romantika, ki afirmira življenje. Iz Bachofenovega dela vstaja veličastna podoba življenja. Osnovno doživetje sveta, ki se Bachofenu razodene v antičnih simbolih, je doživetje velikih pranasprotij, ki obvladujejo svet, zavest o polarnosti vsega bitja in žitja. Življenje in smrt, noč in dan, nastajanje in prehajanje se ne izmenjujejo samo, ampak posegajo drug v drugega. »Smrt je pogoj življenja, in le v istem razmerju, v katerem napreduje razdejanje, se lahko udejstvi tudi ustvarjalna moč... Življenje vsakega zemskega organizma je učinek kombinirane dvojne moči, ustvarjalne in razdejalne. Le kolikor ta vzame, lahko ona nadomesti. Nobena misel ni v stari simboliki in mitologiji našla tolikerega izraza kakor ta.« Iz tega se n. pr. razloži pogostnost bratovskih parov, ki se pobijata ali pa sta prijateljsko zvezana: dve enotno združeni nasprotji.

Dvojnost nasprotij pa ni nekaj od vsega pričetka izoblikovanega. Prvotna je ženska prasnov, v kateri vsa nasprotja še spe. Vse stvarstvo je izšlo iz snovnega pramaterinstva. »Prasnov je sama po sebi nujno enotna, dvojno je šele iz njega izišlo življenje, ki ga neka dvojna moška moč, moč nastajanja in moč prehajanja, zdržuje v gibanju in večno pomlaja.« V nasprotju s svetopisemsko zgodbo, kjer Bog iz moževega rebra ustvari ženo, je tu prvotna ženska materija in iz nje vznikne šele moška potencia, ki stremi po oploditvi materije. Religijozni simbol snovnega pradna stvari je dvobarvno jajce, arche geneleos, stvarstva pradno in početek. »Oblika jajca se pogosto primerja z vesoljstvom. Jajce oklepa vse dele snovnega sveta: nebo in zemljo, luč in temo, moško in žensko naravno potenco, tok nastajanja in prehajanja, kal vseh tehničnih (zemskih) organizmov, višjega in nižjega stvarstva, in ves božanski svet, ki ima, snovnega izvora kakor vse tehnično življenje, z ljudmi, živalmi in rastlinami eno in isto mater, temno jajce. V orfično-bakhič-

nem misterijskem jajcu posvečenec ne spozna samo svoj lastni, ampak tudi svojega boga nastanek, in prav iz tega črpa ono boljše upanje, ki smrtniku kaže usodo sorodnega mu, iz istega jajca vzniklega boga, in mu daje gotovost, da bo tudi zemskemu sinu možno, da prodere do nesmrtnosti višjega svetlobnega sveta.«

Na mitologiji osnovani religiozni nauki grade torej na pojmovanju prirode, odvisni so od kozmičnih sil. Trem velikim nebesnim telesom ustrezajo tri stopnje prirodnih sil, ki so druga od druge višje in čistejše: telurična, lunarična, solarična. Žensko pasivna snov predstavlja globljo stopnjo od moško netelesne sile. Najvišja stopnja, do katere se povzpne ženska snovnost, je lunarična.

S tem tolmačenjem si je Bachofen omogočil vpogled v dotlej neznano predzgodovinsko dogajanje in z novimi žarki osvetlil zgodovinski potek. V njem je zrl izmenjavanje velikih pranasprotij, utemeljeno globoko in naravi in javljajoče se vzporedno v religiji ter v družabnih uredbah in pravu: žena, materinstvo, zemlja, noč na eni strani, mož, očetovstvo, sonce, dan na drugi strani. Do končne zmage očetovskega prava kot višjega, apoliničnega, duhovnega principa je privedel šele rimski imperij. »Stari vek postane posebno poučen s tem, da je svoj razvoj skoraj na vseh življenjskih območjih dovršil in dal vsakemu principu popolno izvedbo.« V posameznosti Bachofenovih izvajanj tu ne morem zasledovati, zato samo opozorim na izdaje njegovih del. Najobsežnejši ponatis njegovega dela je izdal M. Schroetter (*Der Mythos von Orient u. Okzident*. 1926). Cenejša, a uporabna sta izbora, ki sta izšla pri Reclamu (*Urreligion u. antike Symbole*. Universal-Bibl. št. 6661/68, 6669-76, 66677-84) in pri Krönerju (*Mutterrecht u. Urreligion*. Kröners Taschenausgabe. Zv. 52.)

Ob antiki prikazuje razliko med vzhodom in zahodom C. H. Becker v svojem v knjigi izišlem predavanju »Das Erbe der Antike im Orient und Okzident« (1931. Quelle und Meyer, Leipzig). Becker skuša določiti bistvo obeh kulturnih območij iz načina, kako sta sprejemali duševno pridobitev antike. Vzhod je snoval v antičnem izročilu in ga nekoliko modificiral (in ravna tako deloma še danes). »Cenili so antične pisatelje, toda nikdar jih niso postavili v središče zavednega izobrazbenega gibanja, kakršnega označujemo z izrazom humanizem... Antična dediščina je bila na vzhodu zmeraj le material, le snov. Antika se ni vzhodu nikdar pojavila kot ideja, kot princip, kot najvišji zgled, ob katerem bi se v nemala lastna ustvarjalna moč. V humanizmu obstoji odločilna razlika v učinku antične dediščine na vzhodu in zahodu.«

Humanizem je, po besedah Wernerja Jaegerja »svojestveni, na misli čiste človeške izobrazbe sloneči pojem kulture, ki so ga Grki izoblikovali na višku svojega razvoja« in obenem kulturna sinteza nekih narodov z grštvom, »ne samo kot zgolj historična ali vzročna odvisnost, ampak zavedna ideja duševne prepojitve z grško kulturo, kakršno so Rimljani tipično najprej uresničili.«

Ob antiki je zapad v dobi renesance našel sebe. Ob njej se je najprej vnel nacionalni duh italijanskega naroda. Humanisti se sami niso zavedali svoje vloge. Njim je bila humanitas istovetna z govorništvom. Petrarca n. pr. se ni zanimal za svoje sonete v jeziku vsakdanjosti. Sebe je cenil kot propagandista antičnih izročil, mojstra retorike. Navduševal se je za izvod Homerja, ki ga ni znal brati. Toda njegov pomen ni

v učenem literatstvu, ampak v tem, da je pokazal človeško osebno vsebino na področju, ki ni spadalo k mistični dušni kulturi, v kateri se je človečnosti izživiljala dotlej. Individualnost se je osvobodila cerkvenega jerobstva in človek je brez strahu izpovedal, kaj mu prešinja dušo.

Avtor završuje predavanje z Goethejevimi besedami:

Jeder sei auf seine Art ein Grieche,
Aber er sei's.

ALOJZIJ GRADNIK

OB PETDESETLETNICI

JOSIP VIDMAR

I

Alojzij Gradnik je minulega 3. avgusta prestopil svoje petdeseto leto. To je član dokaj neenotno in pisano sestavljene generacije osemdesetletnikov, ki ji poleg njega pripadajo pisatelji: Ivan Pregelj, Vladimir Levstik, Anton Novačan in Pavel Golia. Ti literarni delavci so imeli, kakor sem nekoč že omenil, težko nalogo, uveljaviti se v času, ko je slovensko duhovno življenje obvladovala tvornost vélike generacije naše moderne, zlasti umetniško delo Ivana Cankarja in Župančiča. Pod sugestijo teh dveh pomembnih poetov je utonilo v epigonstvu vse, kar je bilo povprečnega. Rasti in po svoje razvijati, so se mogle le resnično krepke osebnosti in še te so prihajale do svoje prave podobe dovolj kasno. Tako zlasti Gradnik, ki je stopil s prvo originalno knjigo, s »Padajočimi zvezdami« pred javnost šele leta 1916., to je v štiri in tridesetem letu starosti, dočim sta na primer Cankar in Župančič pričela svoji literarni poti za več kot dobrih deset let mlajša. Toda pojavil se je Gradnik kot samosvoj, nikomur podoben in pomemben lirik, pomemben celo v slovenski literaturi, ki je dovolj bogato obdarjena ravno z liriko. Ostal je skoraj izključno lirik do danes, dasi je objavil v svoji drugi pesniški zbirki, v »Poti bolesti« (1922) epski cikel »Tolminski punt«. Tretja knjiga njegovih pesmi, »De profundis« je zopet popolnoma lirska, premišljuječa in tudi politično lirska, a vendar docela brez epskih primesi. Te tri knjige predstavljajo njegovo dosedanjo originalno tvornost. Poleg njih je doslej izdal kakih dvajset prevodnih knjig, od katerih bodi tu omenjeno pet knjig Tagoreja, dve drami v stilih italijanskega pesnika Sem Benellija, Wildove »Pravljice«, zlasti pa obsežna prevodna zbirka »Kitajske lirike«. Navzlic tej veliki prevajalski marljivosti je in ostane Gradnik za nas predvsem pomemben lirski pesnik. Kot tak je ostavil v slovenski literaturi že doslej živo spoved svoje temne, silne in eruptivne človečnosti. Bežnemu pregledu tega njegovega dela veljajo tudi naslednje, le malo izčrpane vrstice.

II

Če je Prešeren, s katerim primerjam Gradnika predvsem snovno, pesnik ljubezni, zlasti neutešene in hrepeneče ljubezni, je Gradnik kot ljubezenski poet, kajti to je v prvi vrsti njegov predmet, pesnik strasti, ali točneje: neutešene, neizčrpane, mučno koprneče ljubezenske strasti.

Vsaka ljubezen je v svojem bistvu strast. Tudi Prešernova je bila. Toda čas, milje, usoda, osebna narava in osebni okus niso dali Prešernu, da bi kazal svojo ljubezen drugačno nego kot nekako zastrto poetično hrepenenje, ki je odkrivalo svojo čutno primes samo v ognju in žaru barv, s katerimi je bilo opisovano. In prav v tem zastrtem in vendarle prodirajočem žaru je mogoče eden izmed poglobitnih človeških čarov Prešernove poezije.

Gradnik govori o ljubezenski strasti mnogo bolj odkrito. Iz njegovih erotičnih pesmi često udarjajo omotični izbruhi zasopljene strasti, kakor jih je malo v slovenski literaturi:

... Izsrkaj mi iz žil
vso to besnečo kri, da truden vpil
boš od strasti, da ko življenje zajde,
pri meni smrt ničesar več ne najde. (Pisma VII.)

O, solnce moje ti; do dna srca
izpali me, do smrti me izmuči! (Žariš in žgeš.)

Potem? Potem le bodi brez srca,
potem me rožo z nogo poteptaj,
potem me čašo prazno trešči v tla,
da bo še v slast črepinj ti žvenketanje.
Ker vem, da kot razbite tvoje sanje,
kot bolečina, kes in kot zločin,
bom vedno še hodila ti v spomin. (V omami.)

V teh strastnih omamah in pozabah ni one čudovite Prešernove zadržanosti. Pač pa imajo svojo posebno in nemajhno človeško veličino. Izmed sličnih mest v Gradnikovi poeziji sem izbral morda tri najznačilnejša in najsilnejša. Vsa tri imajo važno in veliko skupnost. Vse tri ekstaze segajo v svojem najvišjem zaletu do ene izmed poslednjih štirih stvari, do smrti. Strast, ki plapolata tako visoko, da njeni plameni ližejo prag večnosti, ne more biti več tista majhna in banalna strast, ki je je sam užitek in slava. To je velika strast, je nehoten, prvobiten in usoden zagon vseh človeških moči v eno samo koprnenje, zagon, ki razkriva pravo podobo in veličino svoje narave: to je nenadno sprožena volja izčrpati, izdati se do kraja, prestopiti preko meja svoje osebnosti in četudi v smrt. Ta neprestana prisotnost smrti dela Gradnikovo strast prej trpko nego sladko ali celo osladno. Bližina te okrutne prikazni posveča njeno nebrzdanost, jo poveličuje in ji daje njen mračni nadih.

III

Strast je volja izčrpati, izdati se do kraja. Vsaka strast koprni po tem, da bi se izčrpala. Da bi se izdala, da bi se dala, — ne vsaka. Tudi v tem je razlika med banalno in visoko strastjo. Groba strast se izčrpava sprejemajoč. Finejša se hoče predvsem dajati. Mnogo te težnje živi v navedenih Gradnikovih stihih in v vsej njegovi poeziji. Čim zrelejši postaja poet, tem očitnejša postaja tudi ta narava njegovega čustva, to svojstvo njegove narave. Eno izmed najlepših pričevanj za to dejstvo je osma pesem v ciklu »De profundis«, kjer mu govori pokojnica tele besede:

Ko pa zadnje kaplje krvi
črna zemlja bo sesala,
mislila bom: ti si v zemlji,
s tabo se ta zadnja kaplja
mojega telesa staplja,
in porečem: »Jemlji, jemlji!«

To mesto ne priča za Gradnika samo s tem, da je našel tako silen izraz prav za to čuvstvo, pa bodisi da ga izpoveduje ženska, marveč priča zanj tudi zaradi sorodnosti z njegovimi nedvomno osebnimi spovedmi, ki govorijo o njegovem pesniškem in človeškem poklicu. Tako pravi v drugi pesmi cikla »V zoreči jeseni«:

Če pojde mimo gladen siromak,
naj le njegove poželjive dláni
po meni sežejo in naj me rani
in naj mu bom ves sočen in sladak.

Parabola »Vodnjak«, v kateri se duhovito primerja z vodnjakom, pa se na primer zaključuje s temile stih:

Vzemi vedro, zajmi, pij
in vsem žejnim me nalij!
O, ta slast, ko mleko mati,
samo dati, dati, dati . . .

To je tipično Gradnikovo. Ta radodarna moč bogatega srca ga označuje tudi v ljubezni, kar jo dela pri vseh nezastri in nebrzdani strastnosti hkratu s temno pričujočnostjo smrti — veliko in lepo in navzlic poudarjeni telesnosti — čisto. Nasprotno, telesnost ji daje samo eruptivno moč. Tudi za erotika Gradnika veljajo besede, ki jih je s pravo pesniško nazivoter obrnjeno jasnovidnostjo zapisal sam: »Svetel nisem, a sem čist«.

IV

Ljubezen je osrednji predmet Gradnikove lirike. Videli smo, kako je moška, velika in dragocena in kako jo ves čas spremlja mrka senca smrti. Naravno je, da se človek, v katerem žive taka čuvstva in se skrivajo taki doživljaji, tudi resneje nego običajno izprašuje o smislu življenja, sveta in svojega osebnega življenja. Kakor je pri čuvstvanju važno, kaj in še bolj kako čutiš, tako je tudi pri tem razglabljanju manj važno, do katerih rezultatov prideš; marveč visokega človeka spoznaš po čuvstvenih in nagonskih vzmeteh, zaradi katerih razmišlja, in po silah, ki gibljejo njegovo iskanje. Ali se protivi smrti in išče življenju smisel iz nizkega strahu? Ali iz majhne ljubezni do samega sebe, iz zaljubljenosti vase in ne iz velike in pomembne volje do življenja? Ali se muči iz pravega dostojanstva in iz visoke volje do smiselne in lepe izpolnitve svojega kroga? V nenadnem zdvoju in obupu, kakor tudi v mirnem, premišljenem in zrelem pregledovanju svojega dejanja in nedejanja je Gradnik prav v tem osrednjem problemu človeškega dostojanstva enako pretresljiv, monumentalen in globok.

O, spati in se nikdar ne zbuditi!
O, biti samo kakor v prsti skriti
kremen, ki ne pozna noči ne dneva,
pomladi, zime, mraza in gorkote,
srca kipenja in srca praznote
in brezna, ki na koncu poti zeva.

V tem nenadno prebujenem zanikanju življenja, v tej nenadni vzkoprnitvi po smrti, počitku, oddihu, je zopet vsa njegova silovita strastnost. Tako more zahrepeneti samo srce, ki je polno grenkobe in utrujenosti od polnega in globoko izčrpujočega življenja. — Pred nedavnim pa je pesnik priobčil pesem, v kateri se kaže druga, pokojna stran njegovega osrednjega življenjskega čuvstva. Izražena je v tehle zbranih in pobožnih besedah:

O Bog, ko padem, naj odpadem zrel,
naj me tvoj dih pred žetvijo ne sname...

To ni ne strah ne samoljubna bolečina, marveč plemenita skrb za vreden in dostojen iztek tega radosti in bolečin, zlasti bolečin polnega, vrednega življenja. To je preprosta zavest bednega in vendar spoštljivega človeškega dostojanstva, naravna in mirna, in pri tem pesniku, ki je bil nekoč tako mračen in teman, že vsa obžarjena od pokojne in vedre izmiritve z življenjem, svetom, usodo.

V

Ta težka, mračna in moška osebnost se izraža v stihih, ki jo s svojo obliko znova pojasnjujejo in osvetljujejo v vseh njenih posebnostih. Gradnik je kakor malone vsak lirik napisal mnogo pesmi, ki so obledele in izgubile svoj prvotni sijaj. Marsikatera njegova pesem pa je ostala prepričevalna in živa. Prav tako je tudi v podrobnem z njegovim oblikovanjem. Često naletiš pri njem celo v dobrih pesmih na slabe, malo izrazite, mrtve stihe. Zato pa te tudi prenekaterikrat bogato odškoduje z nepričakovanimi lepotami. To razmerje med dovršenim in neuspelim je v njegovi tvornosti tako, da ga izdaja kot okornega, težkega oblikovalca; — toda včasih se njegova krčevitost zrahlja in sprosti in tlak njegove silne narave ustvarja ne le iskrene in velike izpovedi, marveč tudi čudovito lepe, čutno nazorne prispodobе in vizije.

Tako me je, da opozorim le na nekaj primerov, navzlic drznosti in privity zmeraj presenečala in očarovala mogočna prispodoba, ki jo vsebuje pesem »Oblak« v »Padajočih zvezdah«. Pogodljiva in polna globoke resničnosti je tudi zgolj kot prispodoba že omenjena parabola »Vodnjak«, ki se pričinja s takimile temnimi in lapidarnimi stih:

Jaz ne ljubim površin,
svoje sveže sile snujem
in svoj smoter pričakujem
samo v temi globočin.

Čudovit, grozljivo fantastičen mir veje v »Večerni senci« po zamirajočem pokoju prvih stihov iz slikovite zaključne metafore: »in stopi v sanj poslednjih tih brod!«

Brod črnobela jadra že razpenja
in že obrača ga koščen krmar,
ki skoro že pripelje te v pristan.

In zopet docela drugačen, — veder mir iz nekako nedotaknjene, nazorne
in tako nepopisno poetične prisprodebe v pesmi »V zoreči jeseni«:

Ogreva zemlje me dišeči dih,
pih vetra ziblje me in me obrača
in slednji dan sem težja mu igrača
in veter bolj in bolj je miren, tih.

Taki fini kristali nastajajo včasih v težkih in silovitih rokah tega gnetca slovenske besede. Njegova pesniška človečnost, ki je zgnetenjena iz tako jedrovitih, težkih in hkratu eruptivnih snovi, in njegova oblikovalna moč, ki je navzlic okornostim resnično stvarniška, ga povzdigujeta med slovenske pesnike, ki se ne morejo preživeti.

O SODOBNI FRANCOSKI LITERATURI, O KULTURNEM POMENU MALEGA NARODA, O PEN-KLUBU ...

ANTON OCVIRK

Razgovori s tajnikom francoskega Pen-kluba, pisateljem, esejistom in kritikom, gospodom Benjaminom Crémieuxem.

Gospod Benjamin Crémieux je po evropski literaturi široko razgledan literarni ideolog, temeljit in zelo uvaževan poznavalec sodobne italijanske književnosti, sotrudenik znamenite revije »Nouvelle revue française« in tednika »Les Nouvelles littéraires«, ¹ prevajalec in končno pisatelj, ki ga živo zanimajo kulturni problemi malih narodov, njih težnje in ki ve ceniti njih delo. Prva njegova knjiga je plastično pisan roman »*Le Premier de la classe*«, leta 1928. pa je napisal za zbirko »Il y a cent an« roman »*Une Conspiratrice en 1830 ou le Souper sans la Belgiojoso*« v stilu sodobnih biografij. Ostale njegove knjige obsegajo večinoma kritične in esejistične spise, med njimi pa je pretežni del posvečen italijanski literaturi. V obsežni doktorski tezi obravnava pisatelj moderno italijansko slovstvo (»*Essai sur l'évolution littéraire de l'Italie de 1870 à nos jours*«, 1920.), kjer prikazuje organični razvoj literarnih smeri, ugotavlja njih ideologijo, vpostavlja v razdobja posamezne pisatelje in jih zgodovinsko opredeli. Istodobno pa je tudi izdal obsežno kritično in dramaturško studijo o Pirandellovi dramatik in o njegovem Henriku IV. (»*Henri IV et la dramaturgie de Luigi Pirandello*«). Kesneje pa je vneto pričel prevajati iz italijanščine, izdal v francoščini skoro vsega Pirandella v petih knjigah in še prevedel roman poitalijančenega Slovenca Scipia Slatapera »*Mon*

¹ Tu je o njem leta 1924. napisal esej znani gledališki kritik in esejist Maurice Martin du Gard.

Frère le Carso» (1921.). Leta 1928. je napisal za znanstveno zbirko »Panorama des littératures contemporaines« obsežno zgodovino moderne italijanske literature »*Littérature italienne*«.

Svoja presojanja in razmišljanja o sodobnem francoskem slovstvu je objavil doselej v treh različnih knjigah. Prvi zvezek serije literarnih studij o 20. stoletju (*XXe Siècle*, 1924.) obsega poleg zelo dolge razprave o Proustu še vrsto esejev o najnovejših francoskih pisateljih: o Jeanu Giraudouxju, H. Duvernoisju, P. Hampu, Benoitju, J. Romainsu itd. Kesneje je g. B. Crémieux izdal o Proustu še posebno knjigo »*Du Côté de Marcel Proust*«. V poslednji knjigi, ki je izšla lansko leto, razpravlja o idejnih osnovah francoske literature v razdobju od l. 1918. do 1930. in sicer z ideološkim naslovom »Nepokoj in prenovitev« »*Inquiétude et Reconstruction*«, (»Essai sur la littérature d'après guerre.«) Po tehtnosti sodb o povojnih francoskih generacijah, ki imajo mnogo skupnega tudi z našimi povojnimi literarnimi stremljenji, se mi zdijo pisateljeve karakteristike tudi za nas pomembne.

G. B. Crémieux označuje tu razdobje od l. 1918.—1930.² za prehodno dobo, za dobo nepokoja, neuravnovešenosti, skrajnosti. Leto 1918. je namreč prineslo nebroj novih spoznanj: idejo o razpadu zapadne kulture, nestanovitnost družabnih oblik in uredb. Relativizem je takrat šele dobil pravo življenjsko vsebino, pojav dadaizma, ki je zavračal celo princip identitete, je bil logična posledica povojnih duševnih in duhovnih razvratov, Dostojevski je postal s svojo psihološko dvoobraznostjo oboževanec Evrope, ob njem so bili slavljenci tistih dni Proust, Gide, Pirandello in Freud, oče nauka o podzavesti. V tej dobi zapaža pisatelj kot poseben znak krizo in razkroj čistega univerzalizma (*La Crise de l'Universalisme*). Ideje, ki bi preje oplajale ves svet, izvaja pisatelj, zanimajo sedaj le ozek krog ljudi, tako so politične ideje teh dni le lokalne ne univerzalne (pojav novih državnih oblik, lokalne revolucije, ustanavljanje nacionalnih individuov itd.), amerikanistični univerzalizem je prav za prav le pojav ene generacije, demokratični univerzalizem je skoro za vedno ali vsaj za delj časa zastarel, francoski katolicizem je razpadel na dve zelo nasprotujoči si idejni smeri: na nacijonalni katolicizem in na demokratični katolicizem, še več, religioznost je postala čedalje bolj skrajno individualna in subjektivna.

Pravi »nepokoj« (*l'esprit d'inquiétude*) teh let je mnogoter. Prva oblika je bila dadaizem, ki ni zanikal le vrednosti bitnosti stvari, ampak celo družbo, občinstvo, literaturo, slovar itd. Šele kesneje se je jasneje izzrealila dadaistična ideologija v delih kot je Julesa Superviellea spis »*L'Enfant de la haute mer*«. Predvsem je značilen za dadaizem beg od stvarnosti, od realnosti, prepričanje, da ničesar ni trajnega, da ničesar ne uteši hrepenenja po absolutnem, da je vse pomaknjeno v subjekt sam. Čemu naj tedaj človek prisega na to nestalno, slabotno realnost? Dokaj pestro obliko zadobi negacija zunanjega sveta in časa v delu Louisja Aragona »*Anicet ou le Panorama*«. Dadaizem je vpostavil namesto obupa dve drugi rešitvi: čudež in samomor. Surrealizem, ki je sledil dadaističnemu gibanju, je skušal priti v stik z duhovno realnostjo, in da bi se dotipal do dna, je pričel zametavati logiko in dialektiko, važna instru-

² Prvo poglavje te knjige »Une période: 1918—1930« je prevel za letošnji Ljubljanski Zvon gospod A. Debeljak.

menta zavesti. Vsebina obeh smeri je naslednja: odpor do realnosti (antiréalisme), želja po absolutnem, pribeg v podzavest in zanikavanje logične inteligence, ki bi vodila v prave globine bitja. Druga oblika »nepokoja« in upora pa je bil beg od realnosti, ne da bi njo samo pisatelj zanikal. Sem spada velika množina popotne literature, beg, ki se je kazal v popotovanju, v avanturah, v sanjah. Med moderniki sta zanimiva dva »nemirneža« Pierre Mac Orlan z deli »Cavalière Elsa«, »La Vénus Internationale« in Paul Morand — znameniti francoski literarni popotnik — s knjigama »Rien que la terre« in »Bouddha vivant«. »Naturisme« je dobil po svetovni vojni globlji pomen in vsebino, ni bil le ideologija sporta, golote, oboževanje črncev itd., ampak je v tej povojni literarni vznemirjenosti pomenil razkroj pričetka duhovnosti, razbitje. Odtod klic po koprnjenju (Montherlant) odtod slikanje otroškega sveta (n. pr. Cocteau v »Enfants terribles«) in nebroj poizkusov prodreti v zagonetnost otroške duševnosti. Mimo tega pa je značilno za ta čas še veliko stremljenje pisateljev po shicoidnih tipih, po psihiatričnih analizah, po ekspresivnih junakih, po duševnih neobičajnejših (Salavin Georgesa Duhamela).

»Nepokoj« se nadalje kaže še v želji po pisateljski odkritosrčnosti, po samoizpovedih, kar vse priča o prehajanju v skrajni subjektivizem — ki se je razvil pod vplivom Dostojevskega, Prousta in Gidea. Ti notranji monologi so vidni v poplavi memoarov, dnevnikov, zapiskov in tako dalje. Toda mimo tega je za to dobo še značilen posebne vrste hamletizem, ki ga najbolj predstavlja pisatelj Drieu La Rochelle. V poglavju o povojnem hamletizmu razpravlja podrobno pisatelj o nekaterih knjigah posameznih pisateljev: o romanu Philippea Soupaulta »Le Bon Apotre«, ki mu daje naziv metafizični anarhizem, o štirih romanih najmlajših pisateljev iz leta 1924., o izjavah sedemindvajsetih mladih (od 20—30 let) v »Cahiers au Mois«, ki so izšle pod naslovom »Examens de conscience« (Preiskovanja zavesti) in s tem konča razmišljanje o »nepokoju«.

Razdobje trenja, »nepokoja«, modernizma, subjektivizma, neuravnovešenosti se je zaključilo v letu 1930. Za uničevanjem čuti pisatelj prihajati dobo vpostavitve, novega humanizma, dobo prenovljenja, sinteze, dograjevanja, ki ga oznanjuje veliko stvari: presahnitev izvornosti, ki je bila osrednji cilj »nepokoja«, odrekanje analizi in bližanje sintezi, vse socialne ideje in krilatice so prenehale biti pesniške snovi, odpor proti amerikanizmu, vznik novega občutja skupnosti na bazi individualizma. Prva izmed preosnov se kaže v novem katolicizmu, ki išče svojih temeljev v tomizmu in intelektualizmu in ki ga idejno vodi Jacques Maritain. Dva velika Francoza Paul Valéry in Alain vpostavljata za svoje junake tri konstruktivne može: Léonarda, Descartesa in Spinozo. Telo zadobiva znova enakovrednost z dušo, kar priča takoimenovana sportna literatura (Dominique Braga, Cinq mille; Jean Prévost, Plaisir des Sports; Jean Schlumberger, Dialogues avec le corps endormi itd.) ali pa komparativne studije o najrazličnejših človeških tipih: a primitivnem človeku in tudi o civiliziranem. Pravtako se pisatelj danes zanima za žival, za razmerje človeka do živali, celo do rastlinstva (n. pr. pisatelji kot Leon-Paul Fogue, Jules Superville i. dr.). Čeprav je Francija že od nekdanj stremela po sintezi, vendar so bile vse idejne ali druge sinteze po letu 1918. le začasne, provizorične, omejene (n. pr. Julien Benda, Trahison des

Cleres, La Fin de l'Éternel; André Malraux, Conquerants, La Voie Royale itd.) Julien Benda pa je l. 1930. prvi skušal napisati neprovizorično sintezo »Essai d'un discours cohérent«. S tem zaključil pisatelj glavno razpravljanje o »obnovi« in se v naslednjih poglavjih zatopi v posamezna podrobnejša razmišljanja o dobi presnove in prenovitve. Sledi poglavje o evropsstvu francoske literature (A la recherche de l'esprit européen), kjer pisatelj ugotavlja, da je dandanes polno pisateljev, ki se živo zanimajo za evropske narode: Jean Giraudoux za Nemce, sloviti biograf André Maurois za Angleže, Henry de Montherlant za Špance, Luc Durtain za Združene države itd. Temu obsežnemu poglavju sledita še poglavji o socialnih problemih v sodobni francoski literaturi (Le Sens social) in končno o humanizmu in totalizmu. — S tem je g. Benjamin Crémieux zaključil prvi zvezek inventarjev o »Nepokoju in obnovi«.

*

Nekaj dni pred svojim odhodom na kongres Pen-klubov v Budimpešto mi je gospod Crémieux odgovoril na pismo in me povabil, da naj ga obiščem na stanovanju v Rue Denfert-Rochereau. Sprejel me je izredno ljubeznivo in prisrčno, se živo zanimal za moje literarne načrte in mi obljubil kljub preveliki zaposlenosti vso svojo pomoč. Med pogovorom me je presenetilo, kako podrobno pozna gospod Crémieux naše kulturne razmere in kako se zanima za naše literarne novice. Izpraševal me je o našem Pen-klubu, o nekaterih pisateljih, ki jih pozna iz kongresov, zanimali so ga literarni problemi, naša sodobna ideologija in naši odnosi do velikih literatur. Razven tega me je gospod Crémieux opozoril na nekatere mlade francoske pisatelje in njihov del, na sodobne francoske literarne in kulturno socialne probleme, na razvoj povojnih generacij, kakor ga je popisal v knjigi »Inquiétude et Reconstruction«. Kesneje sem obiskal gospoda Crémieuxja še nekajkrat v njegovem kabinetu v Ministrstvu za zunanje zadeve. Naslednji zapiski so plod naših tedanjih razgovorov...

»Vaša knjiga »Inquiétude et Reconstruction« se mi zdi obsežen sintetičen obris povojne dobe in naših dni, zdi se mi važen, zanimiv in nujen poizkus pregledati to »prehodno dobo«, najti njene etične, estetične, filozofske in svetovno nazorske temelje, orisati smeri in pokazati nove cilje, skratka — najti osnovne poteze našega časa, ga označiti in oceniti. Marsikatera misel o Vaši knjigi zadeva tudi problematiko naše slovenske literature, seveda v nekem posebnem smislu; oznaka povojne dobe za dobo nepokoja pa velja tudi za nas. Razumljivo mi je, da vidite pričetek »dobe nemira« v letu 1918, po svetovni vojni, manj jasno mi je, čemu se Vam zdi prav leto 1930 značilen, odločilen mejnik novega, umirjenega, enotnejšega, ustvarjajočega časa, pričetek obnavljajoče dobe.«

— Knjiga je nastajala postopoma, kar ste morda opazili, in tvori prvi zvezek obsežnih studij o naši dobi. Mnogi članki v knjigi so bili napisani prav v času, ko je to ali ono delo še živo zanimalo in so zato najneposrednejši vtisi. Končna sintetična oznaka povojne dobe pa je iz leta 1930. V naslednjih zvezkih bom obravnaval najbolj pereče sodobne probleme, ki pa bodo manj v zvezi z literaturo kakor so v tej knjigi. Knjiga je v glavnem optimistična: razkroju, izbegavanju, nejasnosti sledijo novi, jasni cilji, preosnova, gradba, ustvarjanje velikih del. Zakaj sem vzel za mejnik nove dobe prav leto 1930? Značilno za francosko

duševno življenje, vidite, je neko stalno ritmično gibanje, ki se prične in dovrši v sto letih. Ako pogledate zgodovino francoske literature, zapazite, da prične rast velike dobe vedno v letu 30, da od tega leta naprej nova generacija rase in doseže svoj višek v letu 60. Na važnost leta 1930. za francosko literaturo je že opozoril kritik Massis. Prepričan sem, da je ta ustvarjalni ritem globoko utemeljen v svojstvenosti francoskega ustvarjanja. Pričetek nove misli, formulacija novega stila se prične leta 30, se izoblikuje, dvigne do viška in se zaključi, izživi, izumre po letu 60. Za vse to je treba sto let. Leta 1530. imate n. pr. Ronsarda, pričetek *Pléiade*, Rabelaisja in druge, ki se vzpno v višek okoli leta 60. V 17. stoletju začne v tem času klasicizem, to je doba Corneillea, Pascala, Descartesa, Moliere, Racinea. V 18. stoletju so Voltaire, Diderot, Rousseau in enciklopedisti. Leta 1830. pričetek romantike z Victorjem Hugojem na čelu (*Hernani*), doba nastajajočega naturalizma, ki se zasidra trideset let kesneje.

— Ritem italijanskega literarnega ustvarjanja je dokaj različen od francoskega. Pri Italijanah se prične nova doba z letom 80 in doseže svoj višek v letu 20 naslednjega stoletja. Ta ritem generacij se mi zdi globoko utemeljen v značaju in osebnosti naroda. — Razdobje 1918.—1930. bi bilo tedaj s tem že utemeljeno. 1918. — konec vojne, razbitje vseh valerijev, novi problemi, nova iskanja, ki se v letu 1930. zaključijo. Za letnico 1930 pa govore tudi drugi znaki. V tem letu zapažamo močan pojav novega, zdravega hotenja, povratek v aktualnost, v stvarne življenjske probleme, v udejstvovanje, v akcijo. Socialni problemi stopajo v ospredje, z njimi vsa pereča življenjska in umetniška vprašanja, na katere bo odgovorila nova generacija mladih francoskih pisateljev kot so n. pr. *Jean Prévost*, ki je letos izdal obsežno zgodovino povojne Francije od l. 1918. do danes, *Emmanuel Berl*, *Jean-Richard Bloch*, *Luc Durtain*, *André Chamson*, *André Malraux*, *Jean Guehenno* in še drugi. Vsi čutijo suterenska gibanja nove dobe, ki bo nastopila. Francija je bila vedno revolucionarna in bo tudi ostala, čeprav se zdi, da je hipno v neki duševni omedlevici.

»V Vaši knjigi je polno oznak, kako se je sodobna francoska literatura duševno gibala med idejnimi vzponi evropskega ustvarjanja, kako je bila vplivana in v čem se je kazal ta vpliv. V kakšnem razmerju je hipno francoska literatura s svetovno?«

— Francoska moderna literatura je bila brez dvoma zelo vplivana od evropskih literatur: od angleške Proust, od Rusije Gide. Sedaj? Hipno teži Francija za prenovitvijo sama v sebi. To bo njena nova in najbolj glavna preosnova in upam, da bo našla rešitev, kakor jih je Francija še vedno doslej, da bo našla svojo veliko, osebno pot in bo znova oplodila evropsko ustvarjanje. V bodoče, mislim, bo pričela vplivati oživljajoče na Francijo tudi ameriška literatura, morda kakšen Dos Passos, kažoč nam nujnost aktualnejšega pogleda na svet.

»Kaj pa Anglija z *Lawrenceom* in *Joycejem*?«

— Mislim, da je najmarkantnejši sodobni angleški pisatelj Lawrence, ki že pronica v naše življenje. O tem pričajo vedni prevodi njegovih del v francoščino. Manj Joyce, ki ga cenim izredno visoko. Njegovi romani so težki in odmaknjeni srednjemu občinstvu. On je neke vrste surrealist, zelo fin opazovalec in pripovedovalec...

»Oprostite, ako Vas nekoliko odmaknem od francoskih literarnih problemov. Živo me namreč zanimajo Vaša mnenja o literarni moči in vrednosti malih literatur. Vaše podrobno poznanje naših literarno-kulturnih razmer v Jugoslaviji me je izredno presenetilo.«

— Brezdvoma pretiravate, se je nasmehnil gospod Crémieux. Moje poznanje Vaših razmer pač ni bog zna kaj prida. Priznam, da se zelo zanimam za literarno življenje malih narodov in da sem imel priliko na kongresih Pen-klubov marsikaj proučiti, zvedeti in spoznati, toda to je prav za prav še zelo malo. Razven tega poznam nekaj literarnih predstavnikov malih narodov, ki nas obveščajo o važnih novostih...

»Vaše mnenje o kulturnem pomenu malih literatur, o njih vrednosti za razvoj evropske duševnosti, Vaše sodbe o razvoju posameznih literarnih panog pri malem narodu?«

— Predvsem mislim, da malemu narodu ni nikakor nujno bati se za lastni kulturni razvoj. Vsak pri nas v Franciji ima toliko opraviti z neštetimi domačimi malenkostmi, da se kaj težko vživi v tuj narod, da se prav težko pritiplje iz sebe. Pri vas zna skoro vsakdo več jezikov, dostopna so vam tuja dela v originalih, sploh vaše življenje je lahko neprimerno bolj v sredi svetovnega dogajanja.

»O tem ni dvoma, toda prav ta nujna jezikovna navezanost na velike narode nas lahko popolnoma oddalji od lastne duševne svojstvenosti, nas poplitvi in usužnji tuji miselnosti.«

— Zelo Vas razumem, a mislim, da sega vpliv večjega naroda na manjši le do neke meje, v zadnje bistvo ne sega. Razen tega pa sem trdno prepričan, da grade mali narodi duševno stavbo Evrope prav tako kakor veliki, seveda na svoj način. Dovolite nekaj opomb k literarnemu ustvarjanju malih narodov.

— Pri malih narodih, mislim, da nas najbolj motita prevelik regionalizem in nacionalizem, ki se povečini kaže v kmečkih in napol folklorno-nacionalističnih romanih, novelah in v poeziji. Te vedne kmečke povesti, ta krajinsko liristična opisnost je našemu občutku popolnoma tuja. Sploh mislim, da se roman pri malem narodu ne more razviti, ker ni velikega gibanja, ni trenja, ni dogajanja, ki ga nudijo velika mesta, veliki miljeji, pisatelj je navezan le na ozek kos zemlje, na razmere, ki jih ustvarjajo majhna, vse preveč krajinsko tipična mesta.

»Dovolite, prosim, in Knut Hamsun?«

— Da, toda Hamsun je postal slaven in čitan le po Ibsenu. Če bi Ibsena ne bilo, dvomim, da bi Evropa Hamsuna tako poznala...³

— Po mojem mnenju pridejo mali narodi v velike pred vsem s tremi literarnimi oblikami: s humorjem, tragedijo in esejem. Izmed mnogih prevodov iz češke literature nas je najbolj zanimal in bil tudi najbolj čitan in slaven *Haškov Vojak Švejk*. Humor nam nudi nekaj svežega, novega in posebnega. Prav zavoljo svežega humorja so krožile *Langerjeve* komedije po vsej Evropi. Prav zavoljo tega so nas izredno zanimala *Čapkova »Angleška pisma«*. Zaradi satire in duhovitosti. Čitali smo jih

³ Morda je res, da bi Evropa Hamsuna danes ne poznala tako, kot ga pozna danes, če bi ne bil že prej Norvežan Ibsen prodril v svet s svojimi dramami. Ali samo morda. Nobenega dvoma pa ni, da je Hamsun kljub svojim kmečkim romanom, ki Francozom nikakor ne prijaajo, neprimerno večji umetnik od Ibsena pa tudi večji kot katerikoli sodobni francoski romanopisec. Toda kaj hočemo. Francozi imajo pač francoski okus. (Urednikova opomba.)

z velikim navdušenjem. Med mnogimi knjigami *Panaita Istratija* nam je najbolj ugajala njegova zadnja humoristična.

— Kako velik pohod v velike narode je imela drama v preteklem stoletju Vam povesta imeni kakor Ibsen in Strindberg, v najnovejšem času pa Čapek, Langer, Molnar i. dr.

— Tretja pot malega naroda v veliki se odpira z *esejem, kritiko in lit. razpravo*. Brandes je zavojeval Evropo s svojimi esejji, studijami, literarno zgodovinskimi razpravami. Njemu pa bodo gotovo sledili še mnogi.

»In poezija?«

— Mnogo manj. Pred vsem je pri poeziji velike važnosti jezik, ki izgubi v prevodu nad polovico svoje pristne lepote in sile. Končno pa je tudi pesem pri malem narodu prevečkrat preozko nacionalistična.

»Da, toda moderna slovenska poezija z Župančičem na čelu je že mnogo manj ozko nacionalistična. Župančičeva pesniška ideja in vsebina izvirata iz globljih človeških spoznanj, občutij in čuvstvovanj.«

— Župančičevo pesniško zbirko v Tesnièrevi prepesnitvi poznam, zdi se mi tudi najmarkantnejši jugoslovanski pesnik. Manj mi ugajajo njegove ljubavne in meditativne pesmi, dasi so pristne, dočim izredno cenim njegove otroške pesmi, ki morajo biti v originalu prave mojstrovine, obenem mi globoko ugajajo Župančičeve pesnitve o delu, človeku in zemlji, ki razodevajo neko Whitmansko širino in veličastnost.

»Ali se Vam ne zdi, da utegne Pen-klub pritegniti mnogo tesneje male narode k velikim? V tem smislu je bil kongres v Budimpešti gotovo zanimiv. Osebni stiki med pisatelji, mislim, rodijo gotovo mnogo pozitivnega.«

— Ustvaritev Pen-klubov je brez dvoma odprla možnost neprimerno večjega medsebojnega spoznavanja, spoštovanja in ocenjevanja; prijateljstva med pisatelji pa te medsebojne vezi še poglobljajo in razširjajo. Pen-klubi so namreč društva duševnih delavcev, intelektualcev, pisateljev, tedaj tvorcev duševnih vrednot. Na ta način tvorijo vsi Pen-klubi skupaj izredno močan, kulturno visoko stoječ organizem duševne elite. Da so vsakoletni kongresi velike važnosti, o tem danes nihče več ne dvomi.

»Kakšno pa je pozitivno delo Pen-kluba dosedaj? V čem se kaže njegov vpliv in kaj pomeni v svetu?«

— Prepričan sem, da je že obstoj Pen-klubov sam na sebi neizmerne važnosti in je nujno potrebno, da ta obstoj še poglobimo. Pen-klub združuje vendar v sebi znamenite, vodilne pisatelje in intelektualce vseh narodov, ki tvorijo neko enotno skupino čuvarjev človeških pravic, čuvarjev duševnih vrednot človeštva. To je moralni, humanitarni pomen Pen-kluba, obenem pa pomeni Pen-klub še neko enotno duševno plast ustvarjajočega človeštva, ki brani vrednost lastnega duševnega dela, ki čuva pisatelja in tvorca samega.

— Četudi ni Pen-klub do danes stvarnega ničesar napravil, čeprav ni vidnih posledic njegovega dela, je že njegov obstoj sam na sebi neizmerne važnosti in velikega kulturnega pomena.

— Nujno pa bo potrebno, da prične Pen-klub s praktičnim delom, da se ne izgublja le v teoriji. Toda prava praktična vrednost Pen-kluba, mislim, se bo pokazala v odločilnih političnih trenutkih, kot je n. pr. vojna. Vzemimo, da znova izbruhne vojna, v hipu se vsi Pen-klubi enot

no postavijo z vsemi svojimi sredstvi — in teh je veliko — proti temu barbarizmu, zahtevajoč mir in drugo, etičnejšo poravnavo. Ali se Vam ne zdi, da je ta praktična vrednost Pen-kluba zares pomembna?

»Brez dvoma!«

— Ne bilo bi pravilno, ako bi trdil, da je bil Pen-klub v Franciji nevažen. Odkar obstoja pri nas Pen-klub, smo začeli neprimerno več prevajati, obenem pa je zrasla cena prevodov, njih umetniška vrednost in pestrost. Ako primerjate desetletje pred ustanovitvijo Pen-kluba pri nas in po ustanovitvi, se začudite, kako smo napredovali v spoznavanju sosednjih narodov. Razven tega pišemo študije o drugih narodih, o potovanjih in eseje o posameznih predstavnikih tujih literatur, o njih literaturi itd. V tem smislu je storil Pen-klub res veliko.

»Prihodnje leto nas boste tedaj obiskali, kajne?«

— Upam, da bo za francoske pisatelje kongres v *Dubrovniku* izredno privlačen, kajti tisti kraji so večini popolnoma neznan in vem, da se tudi vesele obiska drugih krajev v Jugoslaviji. Prepričan sem, da bo kongres zelo zanimiv in privlačen. Pomen tega kongresa za Jugoslavijo pa bo brez dvoma velik.

»Ali boste obiskali tudi našo Ljubljano?«

— Zelo rad, ako bo mogoče. —

POTEPUHI

(IZ KNJIGE KNUT HAMSUN)

JOHN LANDQUIST

Napisati z 68-timi leti roman, ki je tako bogat na epski iznajdljivosti in ki ima toliko pesniške svežine kot »Potepuhi« Knuta Hamsuna, je pač za vse čase in kraje nekaj nenavadnega. V tem je Hamsun prekosil tudi oba velikana norveške literature, Björnsona in Ibsena. Sicer naletimo v tej knjigi na marsikaj znanega iz bogastva njegovih prejšnjih pesnitev, ali pri pozornejšem opazovanju se izkaže, da so to le neznatnejše poteze, ki niso zgolj izposojene. Ljudje so sicer kot bratje in bratrance sorodni prejšnjim postavam iz Hamsunovega pesniškega sveta, niso pa isti; so čisto samostojne osebnosti z novimi potezami. Razvoj glavne osebe pa predstavlja psihološki problem, ki ga Hamsun doslej še nikoli ni tako temeljito preiskal. Predvsem pa je ta roman nov zato, ker pomeni prvi veliki obračun med obema nasprotujočima si glavnima tendencama Hamsunovih pesnitev.

V prvem delu svojih stvaritev od »Gladu« pa do »Pod jesenskimi zvezdami«, je podal Hamsun melodijo življenja brezdomca-vagabunda. Večni nemir, porojen iz kljubovalnosti, krvi in fantazije mu ne da, da bi se kje ustalil in umiril, marveč ga neprestano žene dalje čez gore in čez morja iz kroga poznanih ljudi. Povsod ga spremlja bolečina za izgubljenim ali nedosegljivim in hrepenenje po daljnem in neznanem. To je bila bogato varijirana, v nordijski pesnitvi desetletja zveneča melodija o gorečnosti nesrečne ljubezni. Otožnost in očarujoča modulacija razpoloženja sta se po hamsunsko družili v njej. Stari Hamsunovi občudovalci smatrajo često, v nasprotju s Švedsko akademijo, prav dela te dobe za njegove največje mojstrovine.

S kmečkimi romani, pričenši z »Benonijem«, ko je Hamsun prekoračil mejo petdesetih let, pa začenja nova doba Hamsunovega dela. Sedaj povečuje ustaljenost, delo, domovinsko ljubezen; zavrača mestno kulturo in graja izseljence iz severnega dela. Sicer še vedno živi v njegovih romanih romantična žila: še vedno se povrača, tudi v »Blagoslovu zemlje«, po skrivnostnih daljah potujoča postava, ki prihaja in izginja, ki med naseljenike brez fantazije širi svoje ideje, ter predstavlja v tem naivnem krogu odposlanca nepoznanega življenja za gorami.

Prav z nasprotjem med tema osnovnima življenjskima tendencama se bavi Hamsun v »Potepuhih« in ju hoče po junakih v romanu in po njihovih usodah osvetliti in pokazati, kateremu klicu življenja je treba slediti: Ali hrepenanju po novem, ali zvestemu vztrajanju pri starem, ali veselju do potovanja v široki svet, ali volji ukoreniniti se v stari zemlji in rasti iz nje? Kaj je boljše in izdatnejše: Raznovrstnost in pestrost doživljanja ali neprestano ponavljanje istih doživetij iz leta v leto? Nič manjšega ni načel s tem, kot osnovni moralni življenjski problem, ki zadeva mnogostranost osebnosti.

Dejanje romana se godi v severni Norveški med sedemdesetim in osemdesetim letom, ko so se ljudje začeli mrzlično izseljevati v Ameriko. Notranji konflikt, ki so ga morali ti Američani doživeti, pa je brezdomstvo v veliki, različnih ljudstev polni novi zemlji, po kateri so blodili, melanholija in nezadovoljstvo ob njih povratku v staro in čuvstva, ki so jih ponovno tirala nazaj. Vse to pa ima veliko večji pomen, kot ga more imeti osamljen primer. Ta notranji konflikt je danes še celo aktualnejši, kot je bil tedaj. Iz oseb in slik romana, ki so risane v drznem, šaljivo-bizarnem, ornamentalnem slogu Hamsunovega kmetškega sveta, zveni prizvok o težavah modernega človeka. Prav zato bo ta roman vzbudil tudi v velikih tujih kulturnih krogih vsaj toliko zanimanja, kot drugi Hamsunovi romani. Hamsun velja na jugu za literarnega predstavnika nordijskega sveta, v katerem se pa vendarle kaže bolečina, ki gloje korenino modernega kulturnega življenja. »Potepuhi« dajejo izraza bolečemu pomanjkanju svobode, izpremembe in raznolikosti.

Dva tovariša sta glavni osebi v bogati galeriji likov tega romana. Po neki, nekoliko daljni analogiji, bi ju lahko označili za Dona Quixota in Sancha Panso krošnjarske pobratimije. Od tujih morij prihajajoči mornar in pustolovec Avgust bi bil potem Don Quixote. Kdo je on? V bistvu domišljija sama. V njem je nemir in iznajditeljsko bogastvo iz kraljestva fantazije, kamor le pride učinkuje osvežujoče in oplajajoče na tihe kmetške občine. On nagovarja, da bi se izsušilo nevarno barje nad Poldenom, kjer se vsako leto pogrezne nekaj živine in kjer je nedavno izginil prekrasen mornar po nedovoljeni erotski pustolovščini; in ko kmetje iz nemarnosti ter iz strahu pred mrtvecem nočejo o tem slišati — uprizori premeteni navihanec strahotne, mrtvaške krike duha iz močvirja — tako, da kmetje zbegani od blaznega strahu izsuše barje, izvlečejo mrliča, ter ga pokopljejo v blagoslovljeni zemlji. Kjer je bilo prej močvirje, kmalu valuje bogata žetev.

Trgovca iz Fosenö navdihne z mislijo, sezidati kamenit pomol, da bi mogli ob njem pristajati parniki. To sicer res upropasti ubogega moža, povzroči pa kasneje podvig tega kraja.

Z vsemi svojimi zamisleki, velikimi in malimi, pa je Avgust vendarle amoralna domišljija. Njegove misli se gibljejo pogosto v dvomljivo

in grozljivo smer. Nekoč nakupi ruske nakradene krame in slepari z njo ljudi po sejmi. Ko mora z ladjo in blagom ponesrečenega mornarja pluti k njegovim sorodnikom proti Bergenu, sklence vreči gosta čez krov, se odpeljati v Španijo, prodati tam blago in ladjo in tako obogateti; to mu seveda ubrani njegov tovariš.

Lahko bi rekli, da je slikal Hamsun svojega junaka, da ne bi bil nezemski, s temnimi barvami, ter ga obtežil s svinčenimi uteži greha. V tem pa se izraža še neka globlja misel: Da je fantazija sama po sebi dobra in zla in, da nima trdnosti.

Olajševalno pa je končno za značaj tega moža, da si s svojimi idejami ničesar ne pridobi. Ob koncu knjige odide na ladjo prav tako ubog, kot je nastopil ob začetku in kakršen je bil skoro ves čas. Pomagati zna drugim, toda ne sebi. Ne more si zgraditi trdnega temelja in tal, zakaj baš trdna tla ga žgo. Pri vseh svojih načrtih je resnično nesebičen. Nekaj časa ga vsi zanimajo in se nad vsem opaja, tedaj služi drugim, ali sebi ne zna koristiti. V svoji okolici naseje življenjskih kali, sam pa odhaja prazen. S tem je dan odgovor na vprašanje o pomenu človeka domišljije. Ta čudni popotnik, pustolovec, preračunljivi in fantazije prepolni duh, pač lahko kot angel, s prstom iz višine, razburka mirno vodo domoljubov, da zapolje v nji fluid nemira in življenja in se pomladi vsak, ki v nji živi. Fantazija je nujno potrebna v ekonomiji življenja, ali nad življenjem popotnikov in ljudi s fantazijo se ne moremo vzgledovati. Vsi ti postanejo žrtve lastnega nemira; ne zadošča jim niti domišljija, niti iz nje izvirajoča pestra doživetja, da bi mogli zaživeti polno življenje: »Ne verujem,« pravi nekdo preprosto ob koncu knjige, »da bi bilo komu dobro od brezdomnega pohajanja iz kraja v kraj, mi bi naj bili tu, kamor spadamo.«

Toda, če tega potepuha lahko motrimo predvsem kot simbol in kot človeka, ki se ne more izpremeniti — pa nam nasprotno zgodba njegovega tovariša Edevarta odkriva globoko utemeljen psihološki proces, ki vodi do odtujitve domačiji. Njegov razvoj je z globokim, notranjim realizmom prikazana duševnost; to daje delu svojevrsten, presunljiv, pogosto tesnoben čar. Edevart je vrl, mlad mož — čistih moralnih nazorov, krepkih rok, stanovitnih čustev, stoječ trdno v življenju. Kot mladenič podleže nenavadno močnemu Avgustovemu vplivu. Z njim se poda na prvo veliko morsko potovanje; vidi ladje, mesta in pokrajine. V tistem zalivu s samotno koč v zelenem bregu, ju pokliče na pomoč mlada žena z majhnimi otroci; pomagata ji rešiti ovco, ki je zašla v gorsko razpoko. Njen mož je pred štirimi leti izginil, ona se preživlja s tkanjem. Prvo, površno srečanje napravi na Edevarta neizbrisljiv vtis. Ko se vrača sam domov, se zopet ustavi pri njej in tu slika Hamsun s čudovito svežino, v kateri se je bil komaj sam prekosil, prebujenje in srečo prve, boječe ljubezni. Edevart uredi njen dom — kupi drog za lomljenje kamenja, mali otroci in žena se obesijo tudi nanj »in so ena družina pri trebljenju zemlje«.

Idila je pretrgana. Izkaže se, da je izginuli mož sedel radi uboja in da je njegova vrnitev pred durmi. Edevart ne more več pogrešati njene bližine. Udinja se pri trgovcu v bližnjem obrežnem kraju, posreči se mu vožnja na ribji lov, je zdaj doma, zdaj na krošnji, zida na nasvet od časa do časa se vračajočega Avgusta branjarijo v Poldenu ter ima pri vsem srečo.

Njegova ljubica ga pregovori, da dá njenemu zopet padlemu možu in njegovi družini denar za pot v Ameriko, v zameno pa dobi njegovo domačijo. Po nekaj letih prejme od nje pismo in Edevart doživi nepopisno srečo, da sprejme v njeni stari domačiji, kjer vodopad še vedno tako šumi kot nekoč, njo in njeno najmlajše dete, ki je njegovo. Toda idila je varljiva. Prej tako krasna žena ne more več osrečevati. Domačija se ji dozdeva sedaj tesna in samotna. Zahaja v trgovino, da bi govorila tam s pomočnikom, ki se je vrnil iz Amerike — po angleško. Prejema pisane tednike in revije iz čudežne dežele Amerike. Ona ne ve več, kaj hoče. Ker se je potikala po svetu, je postala razkosana, raztresena in odsotna, brez trdnosti, zanjo ni bilo nič več resnega. »Kdo bi mogel vedeti, kaj bo z Lovizo Magreto, toda storiti ne more nič slabšega, kot oditi še enkrat iz dežele. Vsekakor nič slabšega...« Tako misli Edevart, kajti tudi njegova duša je zrahljana. Imel je že dva doma, doživel je že ponovno svidenje in razstane. Njegovi zdravi instinkti se upirajo, tudi bivanje v Poldenu je brezuspešno: Loviza Magreta gre v Ameriko.

Ta poslednja bolečina ohromi ostanke Edevartove moči. Nikjer več nima korenin, nobene svežine; njegovi posli nazadujejo. Končno ubeži na velik parnik. »Ni se vrnil — dolgo ne,« se konča roman.

Prodorno opisovanje kvarnega vpliva, ki ga imata na človeške duše brezdromstvo in melanholija, in ki povzročata brezdomski nemir in neutešenost, daje »Potepuhom« posebno moč in aktualnost.

Verjetno je, da se opira ta roman, prav tako kot »Pod jesenskimi zvezdami«, na avtorjeve mladostne spomine. Pesnik je bil v zgodnji mladosti eno poletje potujoči trgovček s krošnjo, prav kot oba junaka te knjige; tudi je bil s 14-timi leti trgovski pomočnik v tržišču Tranöi v Severni Norveški. Jeli črpal v tem delu iz doslej neuporabljenega gradiva spominov? Tega si ne smemo predstavljati preveč preprosto. Pri Ham-sunu, kot pri vseh velikih karakterje ustvarjajočih pesnikih, je dolgotrajen proces preoblikovanja med spomini in pesnitvijo. Eno pa lahko rečemo: Iz njegove lastne izkušnje izhaja globoka življenjska resničnost, s katero so podane vse scene in vsi različni tipi tega širokega opisa ljudskega življenja: Navori pri ribolovu, razni načini trgovanja z ribami, veselo delo pri sušenju na hribu, vrvenje na sejmu z očarljivim starim judom, ki nosi v neštetih žepih širokega kaftana ure, ki prešerne opehari, preproste in iskrene pa od časa do časa nagradi z dobro in poceni uro, vsakdanje življenje na kmetijah in v tržiščih in nazadnje vsi ti polnovredni in dvomljivi ljudje, ki se mešajo in prepirajo med seboj, tukaj prav tako, kot na vsakem drugem kosu zemlje.

Prevedla M. Mr.

POSLEDNJI CESAR

KLABUND

Cesarski deček se je prebudil. Odgrnil je rumeni, svileni zastor. Prisluhnil je. Skozi vrata iz tenke sandalovine je čul enakomerno dihanje spečih slug in evnuhov. Dvignil se je; umetniško izdelana evropejska ura — kovač, ki udarja na nakovalo — je pričela biti sedem. Pozvonil je z zlatim zvončkom, ki je ležal na mizici iz mahagonija ob njegovem

ležišču. Krilna vrata so se razmaknila in pojavil se je najvišji dvorni maršal, mandarin poslednje stopnje. Devetkrat se je dotaknilo njegovo čelo tal pred cesarjem, ki je stal na krznu od srebrne lisice v rdečih, usnjenih čevljih in v rumenem, z vezanimi simboli okrašenem plašču. Trije služabniki so kot iz trebuha debelega mandarina skočili predenj; prvi mu je ponudil skodelico s čajem, drugi nastavek s slaščicami, tretji lakasto skrinjico s cigaretami. Cesar je srebalo čaj stoje. Pozorno je ogledoval pomladno pokrajino, upodobljeno na skodelici: Cvetoča marelična drevesa, pod njimi ljubavni par, v dalji ribnik in gondola, v ozadju grič s pagodo. Cesar je našobil ustnice, ko je v svoji nedolžnosti ves blažen gledal ljubavni par. V njegovo gladko, otroško čelo se je zarezala brazda. Sluga, ki je držal desko s čajem, je trepetal. Le s težavo je še obstal na tresočih se nogah. Cesar je trdo odložil skodelico, da je zazvenela. Zamahnil je z roko. Vsi trije služabniki so odskočili. Debeli mandarin je ponovil devetkratni poklon. Potem je s povešenimi očmi dejal: »Skodelica, v kateri je sluga Jian Ing ponudil čaja, ni ugajala Vašemu Nebeškemu Veličanstvu. Ukazal bom naj služabnika prebičajo.« Cesar je preslišal šepetane besede: »Naj pride Hi.«

Hi, dovilja, je priracala s svojimi oteklimi nogami. Dečkove oči so se svetile, ko jo je ugledal: »Obleci me, Hi.« »Katero oblačilo ukazujete, Vaše Veličanstvo? Sinjemodro, z oranžnimi cveti vezeno? Črno, z zvezdami in nebeškimi znamenji? Rjavo, s slikami iz poljedelstva in živinoreje? Škrlatnordeče, s simboli srečne ljubezni? Deček je prebledel. Udaril je z nogo ob preparirano lisičjo glavo, da je zaškripala. Dovilja je držala ponižno sklenjene roke na trebuhu in škilila k njemu navzgor. Cesar se je obrnil k steni in naglo zakril solzo, ki ni bila vredna cesarja in boga. »Vzeli so mi Fej-jen. Ranili so mi srce.« Dovilja je molčala. »Ko sem sinoči v spremstvu dveh evnuhov vstopil v sobane visoke cesarice, moje gospe, mi je prišel nasproti neki maršal, suh, dvomljiv intrigant, udaril devetkrat s čelom ob tla in pačil obraz, kot da nekaj neizmerno obžaluje. Dejal je, da so Njeno Veličanstvo, gospo cesarico, pozno zvečer poklicali k Njenemu Veličanstvu cesarici-vdovi Tsze-hi v letno palačo, da uredi nujno politično zadevo in da so k meni takoj poslali sla, ki me pa ni več našel. Povej mi zdaj Hi, kakšno politično zadevo bi moglo urediti dete, kot je petnajstletna Fej-jen. Leto dni je mlajša od mene, kaj more storiti s svojimi malimi, nevednimi rokami, ki so ustvarjene zato, da me božajo, kadar me kaj boli. Kdaj mi bo zlobna krastača Tsze-hi zopet vrnila Fej-jen, mojo libelo. Pogoltnila jo bo, kakor pogoltno vse, kar pride v njeno bližino. In pri vsem tem hodi oblečena kakor Kvan-ju, ki je boginja usmiljenja! Muči me, ker sem cesar in ker ima z menoj namene, ki so temni kot naklepi severnih demonov.« Hi je še vedno molčala. Pretvarjala se je, kot bi ne slišala cesarjevih besed.

Cesar je stopil k oknu, pred katerim je mlad vrtnar obrezoval grmičevje. »Ne maram več teh cesarskih oblačil,« je deček zaškripal z zobmi. »Hi, stopi doli k vrtnarju, daj mu nekaj kešev in mu reci, da je v milosti pri cesarju; posodi naj mi svojo obleko.« Hi je hotela nekaj reči. Cesar jo je z ostro kretnjo zavrnil še predno je izpregovorila. Hi je odracala. Vrnila se je z zamazanimi cunjami. Cesar se je razveselil in je zaploskal z rokami. Oblekel se je v cunje in se ogledal v zrcalu. »Končno sem vendar kakor človek, ali ne, Hi? Če stopim tako preoblečen med svoje vojake, ali bodo spoznali v meni cesarja?« Sunkovito je odprl okno,

skočil v grmovje in izginil. Hi je, proti vsem pravilom etikete, zakričala. Nato se je stokajoč splazila k najvišjemu dvornemu maršalu, ki je poslal za cesarjem takoj nekaj mandarinov prvega razreda.

Cesar je po stranskih potih ril skozi goščo. Prišel je do razpalega stolpa, zlezal nanj, ter gledal nizdol. V deželi še ni bilo pomladi. Drevesa, hiše, travniki, zemlja, nebo: Vse rumeno v sivini, sivo v rumenini. Že mesec dni je bil Peking odet v te barve, ki so cesarja utrujale. Hrepenel je po sinjem morju, po zelenih tratih, po rdečih ustnicah, po rdeče barvanih ustnicah svoje male cesarice — nje, ki je imela ustnice rdeče in nežne, kot ustnice skrivnostne boginje v templju vzdržnoeti, ki jo je poznal samo on. Nekega dne jo je odkril pod na pol zasutim obokom, ki so ga tuji barbari razstrelili. Bila je najboljša, najčistejša, najlepša boginja, k njej je molil v vseh težkih urah svojega življenja. — Cesar je ležal na stolpu, poraslem s kožuhastim srebrnosivim mahom. Zaslíšal je bolestone krike in ugledal, kako na nekem dvorišču bijejo z bambusovimi šibami slugo, ki mu je zjutraj serviral čaj. Po rumeni koži so tekli majhni svetlo-rdeči potočki.

Cesarju je nalahno godilo, ko je videl rdeč lesket v vsej tej sivini in rumenini. Zlezal je z razdrapanega stolpa in spotoma splasil netopirja. Šel je dalje po neizmernih vrtovih. Skozi male cipresne gaje, mimo lotosovih ribnikov, mimo majhnih templjev in marmornih stavb, mimo pokrajin, ki jih še ni nikoli videl. Vzpel se je na most, ki se je bočil kot velblodji hrbet: V devetih lokih, čez devet prekopov. Na vrhu mosta je obstal. Naslonil se je na ograjo in gledal, kako so doli v ribniku vrtnarji presajali stare lotosove rastline in pripravljali prostor mladim. Po sredi so puščali majhno vodno cesto za gondole in jahte. Veliko vrtnarjev je stalo v vodi do popka. Nekateri so peli monotono pesem:

Lotosov cvet —
Dete nebes,
V slasti rojeno,
Za slast izbrano,
Kako hitro izdehtiš, odeveteš, segniješ
Tudi ti —

Eden od paznikov je po naključju pogledal proti mostu in opazil cesarja v vrtnarski noši. Zavihtel je bambusovo palico: »He, lenuh, capin, postopač, kaj misliš gledati kot cesar s prestola, kako drugi delajo! Takoj sem, sicer te dam namlatiti po podplatih.« Cesar se je smejal in naglo odšel z mosta po drugi strani. Našel je slabo priklenjen čoln in z njim se je prepeljal na nasprotni breg. Race in vodni golobi so spremljali njegovo srebrno pot. Tekel je čez travnik v gosto praprotje. Ko je došel na jaso, je legel in takoj zaspal.

Ko se je prebudil je sedela ob njem deklica, stara morda 17 let. V zadregi se je smehljala in se praskala po krastavi glavi. Bila je brhka, toda umazana in zanemarjena. »Ali sem te zmotila iz sanj? Južni vetrovi naj ti bodo naklonjeni in naj ti božajo čelo še nežneje kot roka ljube. Naj bi se ti nikoli ne približali demoni severa in Kvan-jen naj bi te s srebrnim vrčem, ki ga drži v levici, večno napajala z vodo življenja iz izvirkov Jiu. Vesela sem, da sem te srečala.« Cesar se je nekoliko dvignil. Libele so letale nad njim, rumeni metulji, ki so se zdeli kot frfrajoči mandarini. »Kajne da si ušel od svojega dela?« Gledala mu je vprašu-

joče v obraz. »Pokaži roke.« Vzela je njegove roke. »Nežne so, kot da niso še nikoli delale. In to? Kaj pomenijo ti prstani?« Cesar se je prestrašil. Ko se je preoblačil, je pozabil odložiti cesarska prstana: Ogromni, v briljante vdeleni safir, in prstan z devetimi svetimi biseri. Smehljal se je v zadregi: »Kamni so ponarejeni. Kupil sem jih некоč za nekaj kešev pri starinarju v predmestju.«

Deklica je obrnila njegovo roko s kamni proti solncu, ki je pričelo prodirati skozi grmovje. »Toda lepi so in krasno se blišče. Podari mi enega! Če moreš, te bom zato ljubila.« Cesar je mislil: Če oddam prstana, nisem več cesar. Prstana spadata k insignijem cesarstva. Stoletja so nosili nebeški sinovi ta modri safir, simbol nebesnega svoda, zdaj pa naj ga vržem tej zamazani deklici, katere oče je kak rikša-kuli in njena mati dekle iz najzanikrnejše čajnice. Deklici, ki je ne poznam, ki je ne ljubim in ki ji tudi ne bom dovolil, bogovi naj me obvarujejo, da bi me ljubila. Njej, ki niti ne sluti neizmerne vrednosti prstana in ga bo podarila prvemu vojaku ali slaščičarju, ki ga bo srečala. — Toda misel na nesmiselnost takega darila, na globoko samoponižanje in na skromnost, ga je tako prevzela, da je snel prstan s safirjem in ji ga po trenutnem oklevanju nataknil na roko. Kakor polh je zacvilila od veselja in položila obe njegovi roki na svoje mlade grudi. »Kdo pa si ti?« jo je vprašal. »Služim za malo kuhinjsko deklo v letni palači Jiu-Šau, njenemu visokemu Veličanstvu cesarici-vdovi Tsze-hi.« Cesar je planil pokoncu. »Podaril sem ti prstan in akoravno ni dosti vreden, si mi vendar dolžna majhno protiuslugo. Trenutno sem brez službe, vrtnarski posel mi ne ugaja več posebno. Povedi me k velikemu kuharju. Sprejme naj me za malega kuharskega vajenca. Ker dobro poznam zelenjavo, gobe, zadje in salate, mu bom prav gotovo lahko koristil.« Deklica je plosknila z rokami: »Pridi.« Le nekaj korakov od te žive meje je bilo obzidje dvorskega parka. V zidu je bila majhna odprtina, skozi katero sta se zmuznila. Še nekaj korakov skozi rožno mejo in stala sta na cesti ob velikem zide. Drveči rikše, trgovci, glumači, osli, garjevi psi, drobno stopajoče žene, tuleči otroci, potujoči muzikantje — vse to je cesto oživljalo in ji dajalo barvo. Tu so stali šotori in lesene bude, nekdo v koničastem, neverjetno zvitem klobuku, je hvalil pasje srce, pečeno na palčici. Dobilo se je tukaj oslovsko meso in žabja bedra v beli jajčni omaki. Tu je bila pekarna riževih kolačkov in sladkornih tort. Dišalo je po slabem olju in žarki masti, po mošusu, po česnu in po čebuli, ki jo je zvečil vsak tretji. Pohabljenec brez nog, ki se je sedeč v malem lesenem vozičku porival dalje z dvema palčicama, je ponujal ženam dišave. Vojaki so gnali mimo razbojnika, ki je imel telego okrog vratu. Predrzo se je režal, ter zmerjal mimoidoče za umazanimi psovkami, izmed katerih je bila »krastačina hči« še najnedolžnejša. Vedeževalci in čarovniki so imeli svojo budo. Eden je prerokoval iz riževih zrn, drugi iz potez na roki, tretji iz znamenj na nebu. Napoved bodočnosti je bila tem ugodnejša, čim več kešev je dobil za njo. Bogatine je čakala sama sreča in blaženstvo. Od čajnic so se slišali zvoki kitar. Potujoča igralska družba je na prostem igrala zgodovinsko tragedijo: »Poslednji cesar iz dinastije Mingov.« Cesar je prišel baš ob pravem času, da je videl, kako si je poslednji od Mingov zadrgnil vrv okoli vratu. Prevzela ga je majhna groza. Kaj mu je literat, ki mu je predaval zgodovino, prikril strahotni konec Mingov? Ali pa si vse to izmišlja igralec?

Od prodajalca zmajev je kupil cesar papirnatega zmaja. Spustil ga je, da se je dvignil visoko nad strehe — sveti, rumeni zmaj. Divje in nekrotljivo je plesal v vetru. Naenkrat pa se je odtrgala tanka vrvica. Zmaj se je strmoglavil na tla in izginil. Cesar se je prestrašil. Kakšna neugodna znamenja so to? Poslednji cesar iz dinastije Mingov, sveti zmaj, ki se dvigne strmo, da potem nenadoma propade. Kaj je bila nit, na kateri je visela usoda Kitajske, tako tenka in slaba. Cesar je stopil k vedeževalcu: »Povej mi resnico!« Vedeževalec je tehtal nekaj borih kešev v roki. Bil je čarovnik, ki je prebival v razvalini stare letne palače Juan ming juan. Pogladel se je po bradi in dejal: »Če vznemirjaš bogove vetra in vode, moraš pričakovati divjega viharja in poplav. Naj se ne povišuje v bogove, kdor je le človek. Templje zidaj nizke, da se bodo tiščali k zemlji, tem lažje bo našel duh božji do njih. Ne pričakujmo, da bodo ljudje, ki morajo stanovati med podganami in med stenicami, spravljeni. Dajte ljudem več sreče, pa se bodo poboljšali. Veliki naj se žrtvujejo za male, mali za velike. Žrtev je smisel življenja in smisel smrti. Milost se cedi od bogov, kot smola od drevesnih debel.«

Cesar je zamišljen odšel. Za njim je drobila mala kuharska učenka, nečimurno vrteč v soncu modri safir. Peljala ga je h stranskim vratom nove palače, ki jih je stražil vojak, s katerim je imela, kot je vse kazalo, nekakšno razmerje. Zvečil je tobak in nemarno pljuval pred se. Cesar je stopil predenj in se mu poklonil: »Moj starejši brat naj bi mi oprostil, če ga njegov mlajši brat moti v njegovem premišljanju. Srečal sem divjo gos in sledil sem njenemu letu. Bil bi vzhičen, ako bi te smel pozdraviti kot prijatelja, zakaj namenjen sem sprejeti službo v kuhinji te presvetle hiše.

»Le vstopi«, je dejal vojak malo trdo, a nikakor ne neprijazno; lepi dečko mu je ugajal. »Prihajaš ob čudni uri in če bi hotel vstopiti skozi glavna vrata, bi ti ne dovolili.« »Kaj pomeni tvoje govorjenje, Tu-Vei?« je rekla deklica. »Kako si me prestrašil.« »Puščice, ki bodo zadele ponosno čapljo, so že priostrene. Kmalu bo obledelo pisano oblačilo cesarskega pava. V mestu je revolucija.« »Revolucija?« je vprašal cesar, moral si je razjasniti besedo. »Zakaj pa revolucija in proti komu?« »Proti komu neki? Proti cesarju«, je dejal vojak, »kaj se nisi nikoli bavil s politikoj?« Cesar je odmajal z glavo. »Politika, to je tisto, kar počenja stara, hudobna cesarica-vdova. To prav gotovo ne more biti nič dobrega.« Vojak je nagrbančil čelo: »Ne vpij vendar tako. Predvsem pa, govori spoštljivo o Njenem Veličanstvu cesarici-vdovi. Morda si pa celo ti sam revolucionar.« Po cesarjevem bledem obrazu se je razlil smeh. Vojak ni čakal odgovora ampak je nadaljeval: »Iz inozemstva, iz Amerike, so se vrnili nekateri literati dvomljive vrednosti, nekateri zagovorniki pravice, in drugi, ki pravico potvarjajo. Odrezali so si kite in oblekli frak in cilindar, prav tako kot beli barbari. In zdaj hočejo, da si tudi drugi odrežemo kite in zlezemo v frak in cilindar; zato je revolucija. Ali razumeš to?« Cesar je prikimal. »Oni so torej zavezniki belih barbarov. Izdajice našega ljudstva. Kako strašno.« Vojak je pokimal. V loku je pljunil rjavi sok v zid. »Osnovani so tajna društva in naščuvali ljudstvo proti cesarju in cesarici-vdovi v imenu človeških pravic: svobode, demokracije in pravice do samoodločevanja narodov.« Cesar je zlogoval pred se: »človeških pra-vic... Kaj pa to pomeni? Kitajska je vendar cesarstvo že tisočletja. Cesar je sin božji, posrednik med ljudstvom in Šang-ti, duhom

božjim. Kako pa bodo potem v stiku z bogovi, če ne bo več cesarja?« »Dragi dečko«, je rekel vojak nežno, »poslej hoče biti vsak sam cesar in stopiti osebno v stik z božjimi duhovi.« Vojak se je zasmejal in naredil s prsti, kot bi prešteval denar: »Pri svetem Delfinu, tebi se pa počasi jasni; zaslužiti hočejo vendar. Kar so služili doslej mandarini kot cesarski namestniki, hočejo zaslužiti sedaj sami. Tael! Tael! Keš! Keš! Kvai zan za majhne lopove, potem ko velikih ni več.

Cesarja je zbegala vojakova zgovornost, ki ga je zajela kot ploha. Ni ga popolnoma razumel. Odkdaj pa so taeli in keši za človeka pomembni. Kaj niso bili to vedno le neznatni, smešni pojmi o kovinah, s katerimi lahko kupiš pasje srce na ražnju, papirnatega zmaja, morda tudi ženo. Toda v kakšni zvezi naj bi bil duh božji s taeli? Deklica je priganjala: »Vstopi vendar, kmalu bodo zaprli vrata in ti moraš vedeti, kako in kaj bo s teboj.« Cesar se je priklonil vojaku, ga prosil, naj ga priporoči svoji blagorodni družini, potem pa je sledil deklici. Deklica ga je peljala k velikemu kuharju Vangu, ki je, rdeč kot kuhan rak, mešal po kozi. »Privedla sem Vašemu blagorodju vnetega hlapca.« Cesar mu je spodobno izrazil svojo željo. »Dobro«, je rekel dobrodušni Vang, ki ni mogel nikoli ničesar odreči. »Torej dobro, homo poizkusili s Teboj. Ali znaš tudi streči pri mizi? Lep in polizan obraz imaš, kot da te tvoja mati, mačka, trikrat na dan obliže. Lahko bi te predstavili na dvoru.« Cesar se je bil lahko učil služabniškega vedenja pri svojih strežnikih in je bil uverjen, da bo lahko stregel po vseh predpisih. »Torej dobro. Bomo videli. Noa te bo peljala k oblačilnemu mojstru.«

Prav v času, ko so cesarja oblekli v lepo prirojeno, belo služabniško nošo, je nastalo v palači razburjenje, ki se je širilo od zunanjih vrat v središče soban cesarice-vdove, in od tu kakor žarki v vse stranske prostore. Cesar je izginil iz stare palače in ga kljub vsemu iskanju ni bilo mogoče najti. Hoteli so ga spraviti na varno v novo palačo. Prav gotovo so ga dobili v svoje pesti uporniki, prekleti republikanci in blazni prištaši zapadne, barbarske ideologije. Cesarica vdova je bila čisto iz uma. V svoji skrivni, z omotičnimi vonjavami prepojeni izbi, je v nadušljivem razburjenju tekala sem in tja, Ing, višji evnuh in njen zaupnik, pa vedno za njo kot pišče za kokljo. »Ing, kaj naj naredim?« Potegnila je opij iz pipe, ki je ležala v kotu. »Pobegnil je. To je. On sam, sin božji, je upornik. Izprijen mladič je, ki smo mu še vse preveč popuščali. Kaj bo storil? Zmožen je priti do upornikov in se zarotiti proti meni; kot cesarski republikanec, kot republikanski cesar. Čang-tin-tsi, ki ga hočejo za predsednika, je star norec in skrunilec dečkov. Zaljubil se bo v cesarja in mi smo izgubljeni.« Teško je sople in je bila podobna veliki, rjavi žabi, ki na suhem težko diha. »Ing, kaj dela mlada cesarica?« »Jokala je, Veličanstvo, dokler ni zaspala.« »Ali so straže ojačene? Ali je vse pripravljeno za primer odhoda po skrivnem, podzemskem hodniku?« »Vse je urejeno, Veličanstvo!« Tarnajoč se je spustila na blazino in segla po posladkorjenih orehih, ki so bili v skodeli na mizici. »Ing, kaj bi bilo z Mandži, če bi mene ne bilo?« Majala je z glavo kot marabu. »Cesarja moramo zopet imeti; tako ali tako. K sreči je mlada cesarica noseča. Da bo rodila sina, zato bom skrbela jaz...«

Mlada cesarica je po svoji želji večerjala v svoji spalnici, ležeča na kangu. Po naključju je pogledala enega izmed slug. Povesila je trepalnice in ukazala evnuhom in dvema služabnikoma, naj odidejo. Tretji

je ostal. »Kvang-sin«, je zaklicala in strastno prižela na svoje grudi njega, ki je komaj še utegnil odložiti pasteto. »Južni vetrovi so te privedli k meni. Kako sem hrepenela po Tebi! Jaz in tvoj otrok!« Potegnila je njegovo roko pod odejo, kjer je začutil pod njeno svileni srajco prve gibe svojega otroka. Zopet je silila solza v njegovo oko. Obvladal se je. »Preganjajo me, pa ne vem kdo. Ukradli so me, pa ne vem čemu. Cesarica-vdova mi je sporočila, da se godi vse to zaradi moje osebne varnosti in zaradi varnosti dinastije. V mestu je baje revolucija. Doli s cesarjem, so kričali. Ali je to res, Kvang-sin? Kaj si jim storil? Ti vendar ne moreš nikomur storiti zlega?« Cesar je skomignil z rameni: »Morda sem pa vendarle zloben, morda sem vstašem princip zlega in to hočejo oni uničiti. Vzgojili so me v veri, da sem po milosti duha sin božji in božji namestnik na zemlji. Ali sem si jaz to milost pridobil, priboril? Kdaj sem kaj žrtvoval? Fej-jen samo slaboten človek sem in nič več. Naredil nisem nikoli nič; niti dobrega, niti slabega. Sedaj bi moral izvršiti dejanje, toda katero?« Zamislil se je. Fej-jen mu je božala čelo: »Ubežal si iz stare palače, preoblečen v slugo?« Cesar se je smehljaj: »O ne. Pred kom pa naj bi bil bežal? Ko sem šel z doma v obleki vrtnarskega pomočnika, še nisem ničesar vedel o vstaji. Usoda je tekla pred menoj. Ko sem dospel sem, je bila že tu in mi je v podobi vojaka na straži sporočila, kaj se je zgodilo.« Cesarica je gladila njegovo roko. Pogrešila je zlato vzboklino in pretrašena potegnila roko k sebi: »Kvang-sin, kje je nebeški safir? Znamenje tvoje cesarske moči?« — Cesar se je boril s seboj: »Fej-jen — ali me boš razumela? Kamen sem podaril, ne prestraši se, Fej-jen, čisto preprosto, prav za prav nesmiselno in brez namena sem ga podaril. Oseba, ki je kamen prejela, niti ne sluti, kaj ta kamen pomeni. Podaril sem ga, ker, da, ker ne verujem več v tradicije stoletij, ampak edinole še vase. Morda tudi vase ne verujem, morda le dvomim nad seboj; toda vera in dvom sta vendar otroka istega očeta. Ali je v meni cesarstvo brez prstana, ali ga pa sploh ni. Morda smo ga že izgubili. Razen tega — smehljaj se je vljudno — pa imam še vedno prstan z devetimi, svetimi biseri.« — Cesarica je ležala z zaprtimi očmi in s solzami med trepalnicami. Odšel je po prstih, skozi njeno prednjo sobo mimo vrste evnuhov, ki so se mu umaknili, ne vedoč zakaj. Pri svojem prijatelju, vojaku tretje stranske straže, je zapustil palačo, dospel skozi luknjo v zidu v park stare palače ter se plazil po stranskih potih do gradu. Okno v njegovo spalnico je bilo odprto. Zavihtel se je v sobo. Iz predsobe je slišal razburjeno šepetanje slug in evnuhov. Ogrnil je rumeno oblačilo in pozvonil. Vrata so se odprla, pojavili so se služabniki s svečniki. Cesar je stal v sredi prostora: »Pokličite mi dojiljo Hi!«

Kot blisk se je raznesla vest, da se je cesar vrnil. Vang si je pri poklonih od samega veselja skoro razbil čelo. Izgubil bi bil glavo, ako se cesar ne bi bil vrnil.

Hi je priracala zaspana, površno počesana in neizsanjana. Njen obraz je bil še malo bolj naguban kot podnevi. »Hi, namaži mi lase, naolji mi telo, obleci me v črno, z zvezdami in nebeškimi znamenji vezeno obleko. Opraviti moram sveto opravilo.« Veličanstvo, črno oblačilo je praznično oblačilo, le za priliko cesarskega darovanja na marmornem oltarju, ob času zimskega solnčnega obrata.« — »Naredi, kot sem rekel.«

Še enkrat je klical cesar božjo sodbo. Izbral je bambusovo preročišče, devet, različno dolgih, bambusovih palic. Meže je potegnil eno izmed

njih. Bila je najkrajša. Bog je govoril. Maziljen, naoljen, okrašen, z bisernim diademom na glavi in z zlatim ukrivljenim mečem ob strani je stopal cesar iz palače, po sveti, tridelni cesti gori k templju. Vrana mu je križala pot. Vstajala je jutranja zarja. V zgodnjem vetru so pozvanjali zvonci in zvončki nešteti pagod. Stopal je po srednji poti, po poti, ki je bila le za duhove, po kateri doslej še ni stopala človeška noga. Prešel je dvorano vzdržnosti. V skriti vdolbini je stala Kvan-jiu iz Jade. Njene ustnice so bile rdeče, kot ustnice Fej-jen, njena leva grud nalahno razgaljena. Cesar je poljubil grud, ki se je bočila nad srcem. Stopal je dalje po devetkrat devetih stopnicah proti žrtveniku. Ko je prispel do njega, je obstal in se oddahnil. Zdaj ni bilo tu ne ministrov, ne ministrantov, ne plesalk, ne plesalcev, ne pevskih zborov in ne orkestrrov, kot so bili sicer pri nočnih cesarjevih daritvah ob času zimskega solnčnega obrata. Ogrnjen z zvezdnim plaščem kot oni, ki je stoloval nad njim in čigar podoba in sel je bil, je stal samotni in osamljen pred svojim bogom, da mu žrtvuje ponosno in udano svoje telo in svoje življenje. Trikrat je pokleknil pred njim. Devetkrat je sklonil čelo k zemlji. Šang-ti, duh božji, se je pripeljal v jutranji zarji preko neba. Tedaj si je odprl cesar z zlatim mečem žilo na vratu in pustil, da je odtekala njegova kri v marmorno posodo. Kri božjega sina se je pomešala s krvavimi solzami, ki jih je duh božji jokal iz jutranje zarje. — Šestnajst pekinških vrat je vstajalo iz noči. Tam v središču palače so bila skranja vrata, vrata nebeške čistosti, ki jih ni smel prestopiti. Vzhodni vrhovi so se dvigali iz mraka. Na kolodvor je privozil sibirski ekspres. V tej uri so vdrli vstaši v palačo. Našli so cesarja z glavo nagnjeno nad marmorno posodo, ki jo je oklepal z obema rokama. Cesarica-vdova in mlada cesarica sta odšli po skrivnem, podzemnem hodniku in v spremstvu cesarskih čet zbežali iz Pekinga. Noa je podarila prstan z modrim safirjem vojaku tretje stranske straže. Bil je prav tisti, ki bi naj pozneje kot general Tu-Vei vodil nekaj let usodo Kitajske.

Prevedla M. Mr.

P O R O Č I L A

KNJIŽNA POROČILA

Mato Hanžeković: Gospodin čovjek. Roman istine. Naklada: Zadrugi štamparski zavod.

V času, ko vstajajo po vseh kontinentih zdravniki, ki pišejo recepte za sodobne družabne rane, in se sestajajo takozvane mirovne konference, kjer se mečejo v svet bombastične besede o miru, svobodi, enakopravnosti in ne vem, o kakih iluzijah še, je poskusil pokazati izhod iz teh gnilih družabnih oblik hrv. pisatelj Mato Hanžeković z romanom »Gospodin čovjek«.

V romanu razpreza vsa krvaveča vprašanja od včeraj in danes, ki pretresajo človeštvo. Z bičem udarja po vseh strahotnih zablodah (vojskah s plinom, zlaganih mirovnih konferencah, zločinskih kolonizacijah, vnebovpijočih socijalnih krivicah, grobi sebičnosti, pohlepu, šovinizmu, imperijalizmu...) in pride do izsledka, da človeštvo od danes je neozdravljivo, ker je prepojeno do osrčja s krivicami — zato mora svet zgrmeti pod vesoljni ocean; zemlja izpod morij pa se je vzpela in postala hraniteljica

novemu rodu, katerega tvori sedem (nekaterih na čudežen način) rešenih oseb. Posebej so zanimivi pisec sam, Anglež Ossian, Nemka Mina in Japonka Otama. Vsi so ozdravljeni nekdanjih zablod, le Anglež je ostal šovinistični imperijalist. In radi njega, da bi spregledal, se v romanu pletejo misli, zgledi in prokletstva prejšnjega sveta.

Pisec dolži vsega zla stroj, ki je uničil človeško srečo. Ne le, da je ubijal (vojske), marveč se je zaril tudi v zemljo (traktorji), oskrnil čisto klasje in deviške trave in odgrizel tisočerm rokam delo in kruh. Te traktorje so izdelovali v zadušljivih tvornicah sužnji kapitalizma. In neštete hranilce družin so ohromili, ubili. Taktorji so podpirali brezverje, kletev, bes, obupne štrajke, krvave izpade in vojske. In tako so dajali daleč manj, nego škodovali. (Dinamit je razstrelil mnogo več življenj ko pečin...) Človek je zgubil zvezo z zemljo, zlił se je v stroj. Milijoni rok so ostali brezposelni, stroj pa je mašil posameznikom bajne vsote v žep. Res da je stroj pospešil proizvodnjo in izdelke pocenil, toda milijoni brezdomcev in klatežev brez kruha so kričali do neba. Tam, kjer so bile grmade bogastva, so bili zraven kupi siromaštva (New York, London, Paris — podzemске jazbine s kotišči zločinov in greha).

Civilizacija se je širila z nasiljem. Kjerkoli se je naselil belec, se je za njim kadila kri. Na belcih leži večna sramota radi postopkov z ameriškimi Indijanci in afriškimi Črnci. In sicer zato — ker se je človek vzpel v kulturne višine, v duši pa je ostal surovi barbar... Človeški rod je bil namreč rod vojščakov, a ne stvariteljev lepote.

Velemestni brezdomci so živeli v kanalih in kokošnjakih, kamor ni nikoli pogledalo sonce. V eni sobici po več družin. Tu so klili tuberkulozni bacili, z zidu se je cedila vlaga. Jetiki se je pridružila spolna bolezen. Namesto dostopnih hiš so mesta zgradila državne dispanzerje. Jetika in sifilis pa sta še naprej živela...

O svobodi se je pelo, a svet zanjo ni vedel. Celo Rusija, prva država, ki je bila zgrajena na komunističnih načelih, je z zakonom ukinila pojrn svobode vesti in proglasila vero za norost in sleparijo siteda duhovskega stanu. Na mesto vere je postavila kult evolucije, katero je moral vsak javno priznavati, rad ali nerad...

Tako se v prizorih, debatah in slučajih (ki šestokrat niso organsko povezani z romanom!) osvetljuje doba, v kateri živimo, v preteklem času...

Vsekakor se mora priznati Hanžekoviću, da je bistro razvezal vse najbolj žgoče rane sodobnega družabnega reda, najsi bo to v svetovni politiki, gospodarstvu ali stanovih. Njegova graditev pa temelji na predpostavki, da samo »definitivni prekid sa prošlosti mogao je donijeti novi život.« Torej konec človeštva, njegovih ustanov, zablod, stremljenj, iznajdb. — Novi človek mora začeti tam, kjer sta prva starša ostala. V potu obraza si mora služiti kruh; kdor ne dela, naj ne je. Doslej so eni delali, drugi uživali. Vprav zato se skozi vso knjigo vleče protest proti stroju, ki je človeški roki delo vzela. Tu se mi zdi, da je šel pisec predaleč. Saj je prinesel stroj tudi mnogo blagoslova in olajšave v delu. Kriv je le človek, ki s strojem gospodari. Ameriški kapitalist je (kot pisatelj sam pove) zvozil stotine ladij žita v morsko globino, ker je bil žitni trg prepoln; stroj je preveč pridelal, pa so cene padle. Tisti čas pa so Kitajci od gladu umirali... Človek je torej zel, ne stroj. Sicer je pa tudi ostankom potopljenega človeštva prišla prav tehnika prejšnjega sveta. Po zrakoplovu, ki je ostal, so se našli; in s pripravami, ki so jih prinesli z ladje, so si uredili nov dom v Edenu. Šele takrat, ko so si udobno bivališče pripravili, so uničili sleherni spomin na pretekli svet. Celo cerkvice (ki so si jo prej zgradili v Edenu) so spustili v zrak in sveto pismo zažgali. Poslej naj Bog stanuje v njihovih srcih, tudi vera naj bo tu, a ne v knjigah.

Toda: ali ne bo to novo človeštvo šlo po istih stopnjah tehnike in notranje razrvanosti in nesoglasja? In končno dospelo na rob propada? To človeštvo je imelo pisane zakone in naravne; in Boga v srcu in knjigi — pa vse je šlo k zlu. Kakor hitro se narava preobleče v človeku, se mu zamotajo sledi... Če ni rešitve tej družbi, taki, kakršna je, tudi druge ne bo.

Pisatelj Hanžeković je velik idealist, kot razodeva pričujoči roman. Pisan je v smislu osebnega doživljanja Boga. Roman se prevaja v nemški in francoski jezik. Jezik je jedrnat, dejanje pa se preveč razteza, misli se vračajo, nekateri vnesci kar sredi romana, ki nimajo zveze ž njim, motijo. Je pa roman zanimiv poskus rešitve iz sedanjega gnilega družabnega reda.

Lojze Golobič.

R A Z N O

ALI VESTE

da se je magdeburško gledališče zateklo k samopomoči: ker niso mogli nikjer dobiti denarja za vrtljivi oder, so sklenili, da ga postavijo sami, z lastnim osebjem med gledališkimi počitnicami. Tudi denar so nekako prikalkulirali in tako bodo v začetku sezone postavili nad novi oder staro in dobro preizkušeno geslo: Pomagaj si sam in...

da so ob priliki posvečenja nove mirovne cerkve v Ludwigshafenu, za katero je Max Slevogt naslikal veliko fresko »Križanje«, priredili razstavo, ki je kazala kako je delo nastalo in se oblikovalo od prve ure preko raznih studij in poskusov do končne oblike in izvedbe.

da Grki nikakor niso kulturno mrtev in sterilen narod; da nimajo velikih umetnikov in duhov, ki bi bili znani pri nas v Evropi, je vzrok to, da so najboljše ljudi dajali drugim narodom. Tako so bili grškega rodu: slikar El Greco, ki vsi mislijo, da je bil Španec, njegovo pravo ime je Theotokopuli; Grk po materi je bil André Chénier, »najčistejši« francoski pesnik prav tako kot »najčistejši« italijanski Ugo Foscolo. Eden izmed pomembnih francoskih simbolističnih pesnikov je bil Jean Moréas, ki se je pravilno imenoval Papadiamantopulos; da je bil grškega rodu francoski pisatelj in konvertit Ernest Psichari in da je grškega rodu največja živa francoska pesnica kontesa De Noailles (njen ded Konstantin Musurus je prevajal Danteja v starogrščino); da sta Grka po izvoru in po rojstvu veliki sodobni italijanski slikar Giorgio de Chirico in pisateljica Matilde Serao.

da je Lord Byron na svojih potovanjih vedno vozil s seboj štiri gosi v kletki, ne zato, da bi imel vedno pri roki sveža peresa, temveč ker so mu bile gosi simbol številnih oboževaltje in ljubic, ali pa kritikov. Vsaj tako trdi stari ujedljivi duhovitež Giovanni Papini.

da je 1930 v Sovjetski Rusiji poskočilo število ljudi, ki znajo brati, pri moških na 91%, pri ženskah na 46%.

da je za petnajstletnico oktoberske revolucije in za petnajstletnico rdeče armade Sojuskino razpisal nagradno tekmovanje za najboljše filmske scenarije (rokopise). Nagrade znašajo 10.000, 7500 in dve po 5000 rubljev!!

da je te dni praznovala 50 letnico državna glasbena visoka šola v Weimaru, uradnem glavnem mestu Nemčije.

da je v Tokiu izšel obsežen Goethejev zbornik ob stoletnici njegove smrti. V zborniku skuša desetorica japonskih profesorjev prikazati vse njegovo delo in pomen za človeštvo. Uvod za zbornik je napisal Thomas Mann.

da je obhajal stoletnico življenja nemški strokovni knjigotrški dnevnik »Börsenblatt für den deutschen Buchhandel«, ki je pred kratkim priobčil zanimiv članek o slovenskem knjigotrštvu.

da je...

Nabral Mirko Javornik

IZ ZALOŽBE IN UREDNIŠTVA

Knjižni program za prihodnje leto.

Knjižni program za prihodnje leto je izredno bogat in nadkriljuje programe iz prejšnjih let. Naročniki bodo tudi prihodnje leto prejeli 4 velike knjige, ki smo jih izbrali z veliko skrbnostjo in o katerih smo prepričani, da bodo nudile obilo užitka slovenskemu čitajočemu občinstvu.

Knjige so po vrsti sledeče:

1. R. FÜLÖP MILLER: »SVETI SATAN — RAZPUTIN«.

To delo je biografija in roman hkratu. Ena najzanimivejših in kulturno zgodovinsko najpomembnejših knjig. Iz nje se v vsej jasnosti odraža življenje Rusije pred veliko revolucijo. Prevedena je že na 18 jezikov in je doživela povsod senzacionalen uspeh. O njej so navdušeno pisali Knut Hamsun, Thomas Mann, Štefan Zweig, Emil Ludwig, Romain Rolland in drugi. Prevaja jo dr. Ferdo Kozak. Izide 1. decembra.

2. JOHN GALSWORTHY: »FORSYTE SAGA«.

Letos izide prvi del, ki mu je naslov »Mož posesti«. Roman *S Forsyte Saga* se je Galsworthy uvrstil med največje tvorce sodobne Evrope. Ta mogočna trilogija ni le največje njegovo delo, ampak prekaša do malega vse, kar so prinesla zadnja desetletja. S tem ogromnim delom bo slovenska prevodna literatura obogatela za enega največjih epov. Poslovenil jo bo mojster Oton Župančič. Izide 1. marca 1933.

3. SINCLAIRE LEWIS: »MARTIN ARROWSMITH«.

Roman. Lewis je danes najmočnejši ameriški pisatelj. Njegova dela prevajajo na vse jezike in dosega povsod priznanje in uspeh. Roman *Martin Arrowsmith* predstavlja višek njegove ustvarjalne sile in ga bomo morali uvrstiti med veledelela, ki ne izgube nikoli na svoji veličini. Poslovenil ga bo dr. Stanko Leben. Izide 1. junija.

4. FEDOR M. DOSTOJEVSKIJ: »NETOČKA NEZVA-NOVA«.

Roman, eden najlepših biserov ruskega velikana, ki uživa tudi pri nas tak sloves, da mu ni treba še posebne reklame. Poslovenil jo bo Josip Vidmar. Izide 1. septembra 1933.

Poleg teh štirih velikih knjig bodo prejeli naši naročniki tudi letos brezplačno vsak mesec

LEPOSLOVNO REVIJO: »MODRA PTICA«.

Kakor knjige bo tudi revija kar najokusneje opremljena in skrbno urejevana. V prihodnjem letu jo bomo še vsestransko izpopolnili in izboljšali.

Kakšni so bili odgovori na vprašanja, ki smo jih razpisali v zadnji številki.

Anketa, ki smo jo razpisali v zadnji številki je imela nepričakovano velik uspeh. Prejeli smo namreč 731 odgovorov; to je število, ki dovolj jasno kaže, kako veliko je zanimanje za slovensko knjigo. Odgovori so izredno različni in pestri. Dokazali so zlasti dvoje: Prvič, da je kulturni nivo slovenskega čitajočega občinstva izredno visok, zakaj niti eden od naročnikov ni izrazil želje po kaki knjigi, ki bi bila zgolj kič ali šund, drugič pa so nas ti odgovori potrdili v veri, da so okusi nad vse različni in da se moramo, če hočemo ustreči vsem, ozirati predvsem na skupne in splošne koristi pri izbiri naših publikacij. To se pravi, izbirati moramo zgolj dela, o katerih smo prepričani, da bodo imela svojo trajno vrednost in da so pomembna za razvoj našega kulturnega življenja.

Primanjkuje nam prostora, da bi mogli podati točno sliko odgovorov, ki smo jih prejeli: poročati moramo zaenkrat le v glavnih obrisih. K podrobnostim se bomo vrnili še pozneje. Odgovori na vprašanja so bili v glavnem sledeči:

1. Kot najboljša knjiga je označen roman: »Blagoslov zemlje« s 172 glasovi. »Napoleon« je dobil 113 glasov, »Temni cvet« 92, »Gösta Berlinge« 91, »Dolina meseca« 80 glasov. Ostale glasove si delijo druge knjige, ki imajo vse približno enako število glasov. Najmanj je ugajala naročnikom »Šentjernejska noč«, ki jo je označilo 67 naročnikov za najslabšo knjigo. Seveda so tudi tu okusi različni. Celo »Blagoslov zemlje« je označilo 14 naročnikov za najslabšo in najdolgočasnejšo knjigo. Večina naročnikov pa je odgovorila, da ne more trditi katera knjiga je najslabša, ker ima vsaka nekaj, česar druga nima.

2. Večina naročnikov želi, da izdamo od enega istega pisatelja več knjig, seveda le najboljših.

3. Največ glasov so dobili po vrsti sledeči pisatelji (navajamo tudi take, ki jih do sedaj »Modra ptica« še ni izdala): Knut Hamsun, Fedor M. Dostojevskij, Sinclair Lewis, John Galsworthy, Lev Tolstoj, Selma Lagerlöf, Avgust Strindberg, Emil Ludwig, Anatol France, Jack London, Liam O'Flaherty, Anton Čehov, Maksim Gorkij, D. H. Lawrence, Maurice Baring, V. Blasco Ibañez, Miroslav Krleža, Upton Sinclair. Nekaj glasov so dobili še Traven, Thomas Mann, Wassermann, Werfel, Conrad i. dr.

4. Na to vprašanje večina glasovalcev ni odgovorila, prepuščajoč izbiro knjig založbi. Od odgovorov pa, ki so bili oddani, so jih dobile največ sledeče knjige: John Galsworthy: *Forsyte Saga*, Lewis Sinclair: *Glavna cesta*, *Arrousmith* in *Babbitt*. Nadalje so navedene različne knjige Dostojevskega, Strindberga, Tolstega, R. Fülöpa-Millerja, Leonova, Gorkega, Travna, Lawrencea, Uptona Sinclaira in drugih. Že pred dobrim poldrugim letom smo objavili v »Modri ptici« izbor knjig, ki jih nameravamo še izdati in v tem programu so tudi skoro vse zgoraj imenovane knjige. Ta program homo z dopolnili ponovno objavili v eni prih. številki »Modre ptice«.

5. Večina odgovarjalcev želi, da izdamo tudi vsako res dobro, novo, domače delo.

6. Večina naročnikov rada bere dobre novele. Vendar želi, da jih ne izdajamo pre-pogosto v knjigah; vsekakor ne več kot eno knjigo na leto.

7. O opremi naših knjig so se izražali naročniki zelo pohvalno. Žele, da vztrajamo še naprej na tej poti.

8. Na to vprašanje so odgovori najrazličnejši, ki jih ne moremo tu navajati. Ta vidi to, oni ono in skoro bi morali naštetih vseh 731 odgovorov, če bi hoteli povedati, kaj vidi dobrega vsak posameznik pri naši založbi. Skoro vsem je všč zlasti to, da izdajamo poleg knjig tudi leposlovno revijo in da smo uvedli plačevanje na mesečne obroke, ki omogoča nabavo knjig tudi materialno šibkejšim slojem.

9. Tudi na to vprašanje so odgovori različni. Večina nanj, ali sploh ni odgovorila, ali pa so dejali, da ne vidijo posebnih napak. Nekateri žele, da bi izdajali knjige vse v eni barvi, drugi, da bi odpravili zlato obrezo pri polusnju, ker se jim zde drugobarvne obreze lepše, tretji vidijo napako v tem, da izdajamo premalo slovanskih del itd. Nekateri menijo, da so naše knjige predrage. K tem željam naj pripomnimo, da se nam, in večini naročnikov, zdi knjižnica s pestrimi barvami veliko lepša; da je slovanskih del v slovenščino razmeroma največ prevedenih in da smo morali zato najprej seči pred vsem po neznanih literaturah drugih narodov. Za prihodnja leta pa imamo na programu številna mojsterska dela slovanskih, zlasti ruskih avtorjev. Vse bo prišlo na vrsto. Kar se tiče cen naših knjig pa moramo poudariti, da gledajo pravilno samo tisti naročniki, ki so mnenja, da so naše knjige izredno poceni. Slovenska knjiga se tiska v tako majhni nakladi, da ne more biti cenejša kakor je. Premislimo samo tole: Pred leti je izhajal v Zagrebu šund, ki so ga prodajali v zvezkih po 16 strani (torej po

eno polo) v vseh slovenskih trafikah. *Vse je govorilo, kako je ta šund* (tiskan na naj-zanikrnejši papir) *poceni*. Toda naši naročniki so prejeli letos z revijo vred okoli 130 tiskanih pol in sicer na finem papirju in vse v fini vezavi. Torej jih ni stala ena pola niti toliko, kot bi plačali v trgovini za prazen papir. Cenejše naše knjige ne morejo biti. Če pa bo to kdaj mogoče, jih bomo radi volje pocenili. Za sedaj prosimo naročnike, da nam ostanejo zvesti in da nas z rednim plačevanjem naročnine podpirajo, da bomo mogli vzdržati in se še nadalje razvijati.

Zahvaljujoč se vsem, ki so nam poslali odgovore, objavljamo imena tistih, ki so bili izžrebani in bodo prejeli nagrade:

Černe Lia, uradnica, Ljubljana. Jeločnik Hubert, poročnik korvete, Šibenik. — Jugovar Beno, stekl. delavec, Rogaška Slatina. — Kurnik Milka, soproga šefa računovodstva, Velenje. — Zupanc Alojzij, učitelj, Štrekljevec, p. Semič. — Klavora Franjo, strok. učitelj, Jesenice-Fužine. — Primožič Jernej, Niš. — Stermečki Vera, Celje. — Kontler D. Julij, šolski upravitelj, Prihova, Konjice. — Koroščeva Vida, uradnica, Jesenice-Fužine. — Kepa Mira, notarska uradnica, Ljubljana. — Tavželj Josip, učitelj, Ormož. — Tomšič Rudolf, podpreglednik finančne kontrole, Sp. Hrušica pri Ljubljani. — Regally Vera, uradnica, Ljubljana. — Zalokar Srečko, dijak, Celje. — Podobnik Franc, nadzornik rudnika, Sukovo kod Pirota. — Drenovec Lujo, Ljubljana. — Vidmar Bruno, narednik el. gr., Šibenik. — Maver Vinko, mornariški podčastnik, Ohrid. — Vovk Matej, postajenačelnik, Mokronog. — Nerima Aleksander, šolski upravitelj, Gančani, p. Belčinci. — Ankele Viktor, uradnik, Škofja Loka. — Vizjak Dragica, činovnica Pošt. štedionice, Beograd. — Primc-Dolenc Zvonimira, Ljubljana. — Janeš G. Ladislav, mornariški narednik, Split.

V kratkem izide v naši založbi

LOPEZ

drama v treh dejanjih. Napisal

Vladimir Bartol

Delo, ki bo že v začetku sezone uprizorjeno v ljubljanskem gledališču, smemo šteti med najboljše slovenske drame. Odlikujejo jo jasno risani značaji, tekoč dijalog in avtorjev zrel, borben pogled na življenje. Zaradi teh vrlin obeta, da bo vzbudila izredno veliko zanimanja.

Knjiga bo lepo opremljena in bo stala v pl. vez. Din 40'— (za naše naročnike Din 30'—).

Naroča se pri Založbi Modri ptici v Ljubljani.

ALI IMATE VSO NAROČNINO PORAVNANO?

NAGRADE

za pridobivanje novih naročnikov so še vedno v veljavi. Nagrade veljajo tudi, če pridobite naročnika šele za prihodnje leto.

KLIŠEJE

vseh vrst po foto-
grafijah ali rizbah
izvršuje za vsakovr-
sten tisk najsolidneje

**KLIŠARNA · ST · DEU
LJUBLJANA · DALMATINOVA 13**

**„KUVERTA“^{DT}
LJUBLJANA**
Karlovska r. 2 Votarski pot 1

**TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA**

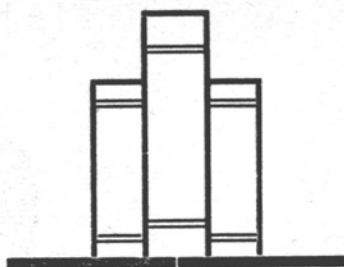
**TISKARNA
MERKUR**

Telefon št. 25-52

LJUBLJANA
GREGORČIČEVA ULICA 23

se priporoča za cenj. naročila, ki jih bo izvršila hitro, lično in po zmerni ceni. Tiska knjige, brošure, časopise, revije, kuverte, memorande, račune, letake, lepake, posetne karte, letna poročila, vstopnice, vabila itd. v eni ali več barvah.

V lastni založbi izdaja: „Trgovski list“, „Službeni list kr. banske uprave Dravske banovine“ in „Zbirko zakonov in uredb“, katere seznam Vam na željo dopošlje.

Salda-konte — Štrace — Journale — Šolske
zvezke — Mape — Odjemalne knjižice
Risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

Knjigoveznica
Jugoslovanske tiskarne
v Ljubljani, Kopitarjeva ulica 6
II. nadstropje

Rezervirano **za Rogaško Slatino,**

eno najuglednejših naših zdravilišč za bolezni prebavnih organov. — Zbirališče mednarodnega kulturnega sveta.
— Priznana dejstva: Povratek ali utrditev zrahljanega zdravja — osvežujoč oddih — prijetnost bivanja!

Sezona: Maj—oktober.

Sezona: Maj—oktober.